

ΕΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Τόμος Ὀγδοὺς

Δυνάμει ἰσχύει: Ἐν Ἑλλάδι φρ. 10, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φρ. 20. — Διευθυντικὸν ἔρχονται ἀπὸ
1 Ἰαννουαρίου ἐκείτου ἔτους καὶ εἰς ἰσχύει: Γραφεῖον τῆς Διοικήσεως: Ὁδὸς Σταυροῦ, 6.

2 Σεπτεμβρίου 1879

Πανομοιότυπον τῆς ὑπογραφῆς τοῦ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΟΥ

Αρίστοτελὺς Βαλαωρίτης

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

Ἐν τῷ βίῳ τῶν ἔθνων, καὶ μάλιστα τῶν νεαζόντων, πολὺ μᾶλλον ἐνδιαφέρουσα τῆς ἐξακριβώσεως τοῦ σημείου πολιτισμοῦ, εἰς ὃ ἐφθασαν ἐν ὠρισμένη στιγμῇ, φαίνεται ἡμῖν ἡ ἐξέτασις τῆς διευθύνσεως καθ' ἣν ταῦτα βαδίζουσιν. Ἄν ἐξ αὐτῆς προκύπτῃ ὅτι βαίνει ἡ Ἑλλάς ἐπὶ τὰ πρόσω κατ' εὐθείαν ἀπαρέγκλιτον γραμμὴν, δὲν πρέπει ν' ἀχθόμεθα ὑπὲρ τὸ μέτρον οὔτε διὰ τὴν βραδύτητα τῆς πορείας, οὔτε διὰ τὸ χωρίζον ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἄλλων ἔθνων διάστημα, ὅσον μέγα καὶ ἂν ἀπομένῃ. Καὶ ὑπὸ μὲν τὴν ὕλικὴν ἔσπιν ἢ πρόοδος τῆς χώρας τούτης, καίτοι οὐχὶ ἴσως ἀνάλογος τῆς ἀγγλοίας τῆς φυλῆς καὶ τῆς διακρινότητος τὸν αἰῶνα πυρετώδους δραστηριότητος, εἶναι τοῦλάχιστον ἀναμφισβήτητος καὶ προφανῆς εἰς τὸν ἐγκύπτοντα ἐφ' οἴουδῆποτε στατιστικοῦ πίνακος ἢ ἀπλῶς στρέφοντα περὶ ἑαυτὸν τοὺς ὀφθαλμούς. Ἄν ὅμως ἐξετάσωμεν καὶ τὴν σήμερον διανοητικὴν ἡμῶν κατάστασιν, οὐχὶ ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ ἄλλα ἔθνη, ὅπερ ἤθελεν εἶναι ἄδικον, ἀλλὰ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας, ἢ ἀπάντησις δὲν εἶναι ἐπίσης εὐχερῆς. Παράτολμον ἴσως ἤθελεν εἶναι τὸ ν' ἀποφανθῇ τις ἀνεπιφυλάκτως ὅτι ἐν συνόλῳ δὲν προώδευσε τὸ ἔθνος καὶ πνευματικῶς· ἀλλ' ἐνῶ ἡ ὕλικὴ πρόοδος εἶναι ψηλαφητῆ, ἢ διανοητικῆ ἐπὶ τὰ πρόσω κινήσις αὐτοῦ ἀπομένει πολὺπλοκὸν ζήτημα· τὸ δὲ ζήτημα τοῦτο παρίσταται ὑπὸ ὄντως ἀποθαρρυντικῆν φάσιν, ὅσας ἐποσδήποτε ἐξέχουν τῆς ἀνῆρ ἀποχωρίζεται ἡμῶν ἀνεπιστρεπτί. Ὅτε εἶδομεν ἀποκομιζόμενον τὸν Οἰκονόμον μάτῃν ἀνεζητήσαμεν τὸν ἀντάξιον αὐτοῦ μεταξὺ τῶν ἐπιζώντων ῥασοφόρων, καὶ ἀποχαιρετῶντες τὸν Ἀσώπιον δὲν ἐβλέπομεν τὸν δυναμένον νὰ συγκριθῇ πρὸς τὸν διδάσκαλον ἐκείνον, ἂν οὐχὶ δι' ἄλλο, διὰ τὴν ἀρχαϊκὴν τοῦ-

λάχιστον εἰς τὰ γράμματα ἀφοσίωσιν καὶ τὴν χαλκέντερον φιλοπονίαν. Εἰς οὐδένα ἐκληροδότησεν ἀποθνήσκων τὴν πυρίνην γλῶσσαν τοῦ Ὁ Φαρμακίδης, οὐδ' ἀνευρίσκομεν μεταξὺ τοῦ σήμερον τῶν σήμερον δημοσιογραφούντων τὸν ἰσόπαλον τοῦ Λεβίδου. Τοῦ φαινομένου τούτου δὲν ἐπιχειροῦμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν ἐξήγησιν· ἀλλ' ἂν ἐξαιρέσωμεν τοὺς φρονούντας ὅτι ἡ φιλοτιμία ἐπιβάλλει αὐτοῖς νὰ λέγωνται κατ' οὐδὲν κατώτεροι τῶν ἀποθνησκόντων ὁμοτέχνων, ἢ πραγματικότης αὐτοῦ ἐκδηλοῦται εἰς τὰ ὅμματα πάντων καὶ βαρύτερον καθιστᾷ παντὸς χωρισμοῦ τὸ πένθος. Τὰ λοιπὰ ἔθνη προπέμποντα τοὺς καταβαίνοντας εἰς τὸν τάφον διακεκριμένους ἄνδρας, θρηνοῦσιν ἐπ' αὐτοῖς κατεχόμενοι πρὸ πάντων ὑπὸ αἰσθήματος εὐγνώμονος συμπαθείας, εἰς δὲ τὸ ἡμέτερον πένθος πρωταγωνισεῖ τὸ αἰσθημα τῆς ἡμετέρας ζημίας καὶ τοῦ κενοῦ τὸ ὅποιον ἀφίνει ὁ ἀπελθών. Στερούμενοι χρησίου ἀνδρὸς θρηνοῦμεν ὡς τέκνα οὐ μόνον ἀπορφανισθέντα, ἀλλὰ καὶ ἀνίκανα νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς ἑαυτά. Σήμερον δὲ ὅτε ἀπέθανεν ὁ Βαλαωρίτης καὶ ἐσιώπησεν ὁ Παράσχος, καταγιγνώμενος εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ ποιητικοῦ αὐτοῦ ἀπολογισμοῦ, μάτῃν ζητοῦμεν τίνα ἄλλον δυνάμεθα, μεθ' ὅσσης δῆποτε συγκαταβάσεως, ν' ἀναγορεύσωμεν ποιητήν.

Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Βαλαωρίτης δύναται ἄρα νὰ ὀνομασθῇ ἔθνικὸς ποιητῆς τῆς παρούσης γενεᾶς; Γνωστὴ εἶναι ἡ πρὸς τὸ ἄσμα τοῦ Λευκαδίου ἐξαιρετικὴ ἡμῶν συμπάθεια, ἀλλὰ καὶ ἡ περὶ συγγράνου ἑλληνικῆς ποιήσεως γνώμη. Ἄν ἐνομιζόμεν ὑπάρχουσαν ἀσυμβίβαστον ἀντίθεσιν μεταξὺ αὐτῶν, προθύμως καὶ ἀδιστακτικῶς ἠθέλομεν θυσιάσει, καὶ μάλιστα σήμερον, τὰς καλλιλογικὰς ἡμῶν πεποιθήσεις εἰς τὸν ἀνεπιφύλακτον πρὸς τὸν ἄνδρα θαυμασμόν. Τὸν νεόσκαπτον ὅμως τάφον τοῦ Βαλαωρίτου δὲν νομίζομεν βωμὸν κατάλληλον πρὸς τέλεις τοιαύτης θυσίας, ἀφοῦ τὰς πεποιθήσεις ἡμῶν ταύτας συνεμερίζετο κάκεῖνος. «Εἶναι βέβαιον, εἶναι ἀναντιρρήτου ὅτι ὁ ποιητῆς πρέπει ὄχι μόνον νὰ ἐπλάσθῃ ὑπὸ τῆς φύσεως τοιοῦτος, ἀλλὰ καὶ νὰ ζῇ ἐν μέσῳ ἀτμοσφαιρας δυναμένης ν' ἀναπτύξῃ τὸν σπόρον, ὃν φέρει ἐν τῇ καρδίᾳ του». Ταῦτα ἔγραφεν ἡμῖν πρὸ ἐνὸς ἔτους καὶ ἐπανέ-

λαβεν έκτοτε πολλάκις, θρησίων επί τῇ τύχῃ τῆς καταδίκου εἰς μικρά ἔργα ἀτυχούς ταύτης γενεᾶς. Συγκρίνοντες πρὸς ἀλλήλους τοὺς δύο ἄνδρας, ὧν ἑσπερήθημεν σχεδὸν συγχρόνως, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ὁ Βαλαωρίτης ὑπῆρξεν ἐθνικός ποιητής, ὡς ὁ Δελιγεωργῆς πολιτικός ἀνὴρ. Τί ἄλλο ὅμως κατέλειπεν ἡμῖν καὶ οὗτος, εἰ μὴ ζῶηρον αἰσθημα εὐγνωμοσύνης διὰ τοὺς ὑπερανθρώπους αὐτοῦ πρὸς ἀνθρώπων τῶν κοινῶν ἀγῶνας, τὴν ἐναυλον μνήμην τῆς μοναδικῆς εὐγλωττίας του καὶ τὴν λυπηρὰν πεποίθησιν ὅτι, ζῶν ἐν ἄλλῃ χώρᾳ ἢ παρ' ἄλλῃ γενεᾶ, ἤθελε συνδοξασθῆ καὶ δι' ἔργων μετὰ τῆς πατρίδος; Εἰς ἀμφοτέρους τοὺς ἄνδρας τούτους ἐπεδαψίλευσεν ἡ φύσις τὰς θειοτέρας αὐτῆς παροχάς· ἀμφοτέροι ἀφωσιώθησαν εἰς τὴν ἀποστολὴν τῶν ἀποκλειστικῶς καὶ ὀλοφύχως μετ' ἐπιμονῆς καὶ αὐταπαρνήσεως ἀγαγούσης αὐτοὺς προῶως εἰς τὸν τάφον καὶ οὐδέτερος ἠδυνήθη ἀποθνήσκων νὰ ἐπιφωνήσῃ, ὡς ὁ Ῥωμαῖος: «Exegi monumentum!» Οὗτε ὁ πολιτικός ἀνὴρ κατώρθωσε νὰ στήσῃ τὴν σημαίαν του ἐπὶ μόνιμου προχώματος κατὰ τῆς ὁσμῆραι ὀγκουμένης φαυλοκρατίας, οὔτε ὁ αἰοιδὸς νὰ συμπυκνώσῃ εἰς ποιητικὸν ἔργον τοὺς πόθους καὶ τὰ ὄνειρα γενεᾶς ἀμοιρούσης ἰδανικῆς. Ἄλλ' ὁ μὲν ἠναγκάσθη νὰ κατατρίψῃ τὰς δυνάμεις του παλαιῶν κατὰ τῆς πλειονοψηφίας, ἣν παρεῖχον ἐπὶ εἰκοσιν ὄλα ἔτη εἰς τοὺς ἀντιπάλους του οἱ ἀνακηρύξαντες αὐτὸν παμψηφειᾶ μεγάλῳ ἄνδρα τὴν ἐπιούσαν τοῦ θανάτου του, ὁ δὲ μὴ εὐρίσκων ζῶη καὶ αἰσθημα περὶ ἑαυτὸν ν' ἀφιερῶσιν προσόντα ἀληθοῦς ποιητοῦ εἰς ἔργα ἀρχαιοδίδου καὶ ταριχευτοῦ αἰσθημάτων, γλώσσας καὶ ἐθίμων, χθελῶν μὲν κατὰ τὴν χρονολογίαν, ἀλλ' ὑπὸ πᾶσαν ἄλλῃν ἐποψίν δυστυχῶς ἀπρηχαιωμένων. Ὁ σήμερον αἰὼν διακρίνεται τῶν πρὸ αὐτοῦ διὰ τὴν ἀπότομον καὶ οἰσνεὶ θεατρικὴν μεταβολὴν τῆς κοινωνικῆς σκηνογραφίας. Πανταχοῦ ἡ ζῶσα γενεὰ διαφέρει τῶν πατέρων αὐτῆς πολὺ πλείότερον ἢ ἐκεῖνοι τῶν προπάππων· ὁ δὲ τοιοῦτος μετασχηματισμὸς εἶναι πρὸ πάντων ἐναργῆς ἐν Γαλλίᾳ καὶ παρ' ἡμῖν. Ὅσον ἀπέχει ὁ σήμερον Γαλάτης τῶν ἀλευροπάστων Μαρκησιῶν τῆς ἐν Βερσαλλίαις αὐτῆς, ὧν ἐσαχτόγηρά τινα λείψανα ζῶσιν εἰσέτι, τόσον καὶ ὁ συνταγματικός Ἕλληνας τῶν ἀρματωλῶν τοῦ Ἀλήπασα καὶ τῶν κλεφτῶν τοῦ Ὀλύμπου. Μετὰ τῆς ἐνδυμασίας, τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν ἐθίμων συνεμετεβλήθη ἐν τῇ Δύσει καὶ τῆς ποιήσεως τὸ ἰδανικόν. Ἐπιθυμητὸν καὶ εὐκαταῖον ἦτο νὰ διατηρήσωμεν ἡμεῖς, οἱ μὴ συμπληρώσαντες τὴν ἐθνικὴν ἀποστολὴν, ζῶν καὶ ἀκμάζον τὸ ὑπὸ τοῦ Βαλαωρίτου ὑμνηθὲν, συμβιβάζοντες αὐτὸ κατὰ τὸ δυνατόν μετὰ τοῦ ἐξ ἀνάγκης εἰσαχθέντος ἐσπερίου ὄργανισμοῦ καὶ μεταμορφῶντες ὀλοκλήρον τὴν λαχοῦσαν ἡμῖν χώραν εἰς εὐρύ

ὀλοκλήριον, ἂν οὐχὶ κλεφτῶν, ἐνόπλων τοῦλάχιστον γεωργῶν, ποιμένων, ἐργατῶν καὶ βιομηχάνων. Τοῦτο ὅμως δὲν ἐγένετο. Ἡ συμβουλὴ τοῦ Ζαλοκώσα «Μὴ δεχθῆτε ἡθὴ γενεά, ὁ ἀγῶν δὲν ἐπεράνθη» δὲν ἤχησεν εἰς ὧτα ἀκούοντων. Ἄντι καπετανάτων, δυναμένων νὰ ὀνομασθῶσιν ἀρχηγείων ἐθνοφυλακῆς, διηρέθη ἡ Ἑλλάς εἰς ἐκλογικὰς περιφερείας καὶ πᾶς Ἕλληνας, ἀντὶ νὰ προσθέσῃ εἰς τὸ βιοποριστικὸν αὐτοῦ ἐπάγγελμα, μέχρι συντελέσεως τοῦ ἔργου, τὸ τοῦ ἀμίσθου στρατιώτου, πρόσθεσε τὸ τοῦ μεταπράτου ἢ μεγαλεμπόρου ψήφον. «Τὸ πολεμικὸν πνεῦμα τῆς φυλῆς ἐσθῆσθη», ἔγραφεν ἀδημονῶν ὁ ποιητὴς ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ Διάκου, «τὰ τέκνα» τῶν διασημοτέρων ἀρματωλῶν μετεμορφώθησαν εἰς δικηγορίσκους. . . . συγκρίνων τοὺς ἀγῶνας ἐκείνων πρὸς τὴν νέκρωσιν καὶ τὴν ἀπάθειαν τῶν ἀμέσων αὐτῶν διαδόχων, καταλαμβάνομαι ὑπὸ ἀνεκφράστου ἀπελπισίας.» Τὴν ἀπληπισμένην ταύτην κραυγὴν ἀπέσπασεν ἐκ τῶν χειλέων τοῦ Βαλαωρίτου οὐ μόνον ἡ ὀδύνη τοῦ πατριώτου, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐγωῖσμὸς τοῦ ποιητοῦ, ἔχοντος ἀπαραίτητον ἀνάγκην ζῶντος ἰδανικοῦ καὶ μάτην ἀναζητοῦντος τοιοῦτον ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν σήμερον Ἑλλήνων.

Ἡ λέξις ἰδανικόν, ὡς πᾶσα ἄλλη ἢς ἐγένετο πολλὰ χρῆσις καὶ κατάχρησις, κατήντησε τοσοῦτον ἐλαστικὴ καὶ πολυσήμαντος, ὥστε στερεῖται πάσης σχεδὸν ἀκριβοῦς σημασίας. Ἀφίνοντες κατὰ μέρος τὰ ἀφηρημένα φιλοσοφήματα, δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἰδανικὸν ἔθνος τινὸς ἐν ὀρισμένη ἐποχῇ, τὸν τύπον ἐκεῖνον πρὸς τὸν ὁποῖον πᾶς τις ἐπιθυμεῖ νὰ ὀμοιάσῃ. Ἰδανικὸν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἦτο ἡ ἀρμονικὴ ἔνωσις τοῦ ψυχικοῦ μετὰ τοῦ σωματικοῦ κάλλους, ἀκμαῖος νεανίας ἐλαύνων εἰς τὸ στάδιον νικηφόρον ἄρμα ἢ καθιστῶν προσεκτικὰ εἰς τοὺς λόγους του τὰ πλήθη· ἐνσάρκωσις δὲ τοῦ ἰδανικοῦ τούτου δύναται νὰ θεωρηθῆ ἐν μὲν τοῖς μυθικοῖς χρόνοις ὁ Ἀχιλλεὺς, ἐν δὲ τῇ ἱστορίᾳ ὁ Ἀλκιβιάδης. Κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας πάντες ἐζήλευον τὴν τύχην τοῦ ἀξιοθέντος διὰ νηστεῶν καὶ δεήσεων ν' ἀντικρύσῃ τὴν «ἐνδοξὸν ὀραϊότητα τῆς Παραγίας.» Ἐπὶ Δουδοβίκου τοῦ ἰδ' ἰδανικὸν τῶν Γάλλων ἦτο αὐτὸς ὁ βασιλεὺς, ἢ τοῦλάχιστον ἐπίσημος τὸ γένος εὐπατρίδης, φέρων βαρύτιμα τρίχαπτα, διαπρέπων εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ τὰς αὐλικὰς παρατάξεις καὶ ἀγαπώμενος ὑπὸ ἡγεμονίδος βασιλικῆς αἵματος ἢ τοῦλάχιστον Δουκίσσης· κατὰ τοιοῦτον δὲ τύπον διεσευάζοντο ὑπὸ τῶν ποιητῶν καὶ αὐτοὶ οἱ Ἀτρεΐδαι. Ἰδανικὸν τοῦ παρόντος αἰῶνος ἐν τῇ Δύσει εἶναι ἀνὴρ λαχὼν παρὰ τῆς τύχης πλοῦτος, κάλλους, γένους, εὐφυΐας, ἔππων, μεγαλοσταύρων καὶ ὄλων τῶν ἀγαθῶν, κατώτερα αὐτοῦ εὐρίσκων πάντα ταῦτα

τα, χασμάμενος ἐν μέσῳ τῶν ἡδονῶν, ζῆτων νὰ καταβιβάσῃ τὸν παράδεισον ἐπὶ τῆς γῆς, ἀνούσιον εὐρίσκων τὸν καμπανίτην καὶ τὰ φιλήματα τῆς καλλίστης ἐρωμένης, μὴ ἡξέυρων ὁ ἴδιος τί θέλει καὶ πρὸς στιγμιαίαν ἀνακούφισιν τῆς ἀνιάτου αὐτοῦ πλήξεως παραδιδόμενος ὅτε μὲν εἰς ὑπερφυσικὰ ὄνειρα, ὅτε δὲ εἰς παντοίας τρέλλας. Τοῦ τοιοῦτου ἤδη παρακμάζοντος ἰδανικοῦ ὑμνητῆς καὶ ζῶσα προσωποποιήσις ἦτον ὁ Βύρων. Οὕτω καὶ ὁ βίος τοῦ κλέφτου ὑπῆρξεν ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας καὶ ἦτο χθὲς ἀκόμη τὸ ἰδανικὸν τῆς τουρκοκρατουμένης φυλῆς. Οἱ στεναζόντες ὑπὸ τὴν μάστιγα τοῦ δεσπότη ἑθαύμαζον, ἐζήλευον καὶ ἠύχοντο νὰ ὀμοιάσωσι τοὺς ζῶντας ἐλευθέρους, ἔστω καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν βουνῶν. Ἡ δημοτικὴ ἡμῶν ποιήσις οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ πιστὴ τοῦ αἰσθηματος τούτου ἐρμηνεία· ἡ δὲ ἀπαράμιλλος αὐτῆς ζωηρότης πρέπει ν' ἀποδοθῆ εἰς τὸ ὅτι ὁ πόθος ἐλευθέρου βίου οὐ μόνον ἐνέμετο πᾶσαν τότε ἑλληνικὴν καρδίαν, ἀλλ' ἐνέμετο αὐτὴν ὀλοκλήρον, οὐδενὸς ἄλλου συνυπάρχοντος παρ' αὐτῶν, ἔνεκα τῆς νηπιώδους καταστάσεως τοῦ τότε πολιτισμοῦ. Ἡ ἐκ τῶν καθημερινῶν κακώσεων ἀσβεστος δίψα ἐκδικήσεως καὶ ἡ ἀγνοία τῶν ἠθικῶν καὶ ὕλικῶν ἀπολαύσεων τῆς εὐζωΐας, παρίστα τὸ ἐπάγγελμα τοῦ κλέφτου οὐ μόνον ὡς καθῆκον πρὸς τὴν πατρίδα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ὡς τὸ ποθεινότερον τῶν ἐπαγγελμάτων. Οὐδὲν ἄμφισβάλουμεν ὅτι πολλοὶ ὑπάρχουσι καὶ σήμερον οἱ πρόθυμοι νὰ θυσιάσωσιν ὑπὲρ πατρίδος τὴν ζῶην, οὐχὶ ὅμως, νομίζουμεν, καὶ νὰ διέλθωσιν αὐτὴν ἐπὶ τῶν ὀρέων, θεωροῦντες ὡς ἄκρον ἄωτον τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας τὰ χρυσὰ ὄπλα, τὰ ὀπτά ἄρνια, τὰ αἰμοσταγῆ λάφυρα ἢ τὴν ἀποκοπὴν τῆς κεφαλῆς ἀθλοῦ τινὸς Ἀγᾶ. Ὁ ἔρωσ τῆς ἐλευθέρως ὑπάρξεως καὶ τὸ μῖσος τοῦ Ἀγαρηνοῦ, ἄτινα ἦσαν πρὶν ἰδανικὸν κατήντησαν σήμερον ἀπλοῦν καθῆκον, καὶ ὡς τοιοῦτον ἀνεπαρκὲς τῇ ποιήσει. Πρέπει δὲ καὶ νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ στέρσις ἀγαθοῦ τινος συντείνει εἴπερ πᾶν ἄλλο εἰς τὴν πλήρη αὐτοῦ ἐκτίμησιν καὶ κορύφωσιν τοῦ πόθου. Πρὶν ἡ ποιητὴς ὁ Τάσσος τὴν ἐν τῇ ἐποποιίᾳ τοῦ ἀμίσθου ἐκείνου περιγραφὴν τῆς ἀνυδρίας, τῶν βασάνων τῆς δίψης καὶ τῶν ὀπτασιῶν παχυχλῶν λευμῶνων καὶ καταλειδομένων χειμάρρων, ὑφ' ὧν κατεῖχοντο ἐν μέσῳ τῆς φλεγούσης ἐρήμου οἱ σταυροφόροι, λέγεται ὅτι ἀπείχεν ὕδατος ἐπὶ πέντε ἡμέρας. Ἄν ἦτο ὁ Τάνταλος ποιητὴς καὶ ἔγραφεν ὕμνον εἰς τὸ ὕδωρ πιστευόμενον ὅτι καὶ τὸν Τάσσο καὶ τὸν Πίνδαρον αὐτὸν ἤθειεν ὑπερβῆ. Τοιοῦτοι Τάνταλοι ἦσαν οἱ ἀπὸ τῆς δούλης πεδιάδος βλέποντες πλανωμένην ἐπὶ τῶν ῥάχων τοῦ Πίνδου καὶ Ὀλύμπου ἐν χρυσοῖς ὀπλοῖς τὴν ἐλευθερίαν. Οὐδὲ σήμερον βεβαίως εἶναι ὁ κλέφτης ἀνούσιος

καὶ πληκτικὸς ἦρος, ἀλλ' ἀπὸ ποιητικοῦ, ἦτοι ζῶντος ἐν τῇ καρδίᾳ ὀλοκλήρου λαοῦ, κατήντησεν ἀπλῶς ῥωμαντικός. Πρὸς κατανοήσιν δὲ τῆς ἐπελθούσης διαφορᾶς τοῦτο μόνον λέγομεν, ὅτι πρὶν μὲν πᾶσα κόρη ὀνειρεύετο καλλιόμον τινὰ Ζῆδρον ἢ Ἀμπελογιάννην ὡς σύντροφον ὀλοκλήρου τοῦ βίου, σήμερον δὲ μόνον εὐρωπαϊζουσά τις καὶ εὐφάνταστος ἀναγνώστρια τῶν «Μνημοσύνων» δύναται νὰ ἐπιθυμήσῃ αὐτὸν ὡς. . . ὄνειρον μιᾶς νυκτός. Ἄλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἀποστολὴ τῶν δύο γενεῶν φαίνεται ὅλως διάφορος. Οἱ πατέρες ἡμῶν εἶχον ἔργον νὰ δώσωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐλευθερίαν, ἡμεῖς δὲ θεωροῦμεν ἡμέτερον ν' ἀσφαλίσωμεν αὐτῇ ἐλευθερίᾳ καὶ πρὸ πάντων νὰ κτίσωμεν οἰκίας. Τοῦτο παρατηροῦντες οὐδὲν ἄλλο προτιθέμεθα ν' ἀμφισβητήσωμεν τὴν ἀξίαν τῶν ῥητόρων καὶ τῶν κτιστῶν, ἀλλὰ μόνον τὴν χρησιμότητα αὐτῶν τῇ ποιήσει. Οὐδὲν τοῦλάχιστον γνωρίζομεν ἔπος ποιηθὲν εἰς ἀνάμνησιν κοινοβουλευτικῶν ἀγῶνων ἢ τῆς τεκτονικῆς τῶν καστόρων βιομηχανίας· περὶ οἰουδήποτε δὲ ἄλλου πράγματος ἐκτὸς ψήφων καὶ λίθων οὔτε φροντίζει οὔτε θέλει ν' ἀκούσῃ ὁ σήμερον Ἕλληνας. Ταῦτα παρεδέχετο καὶ ἐθρῆνει ἐν τοῖς προλόγοις του καὶ ταῖς ἰδιωτικαῖς ἐπιστολαῖς ὁ ψάλτης τῆς «Φροσύνης». Πολλάκις ὅμως κατελαμβάνετο ἐκ τοῦ θεάματος τούτου ὑπὸ τοιαύτης ἀθυμίας, ὥστε ἐπέμενε νὰ κλείῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς. Ὡς ἐν τῇ τραγωδίᾳ τοῦ Ῥακίνα ἡ ἐρωμένη τοῦ Ἰπολύτου,

«Νεκρὸν τὸν βλέπει πρὸ ποδῶν καὶ ζῶντα τὸν ἐλπίζει», οὕτω καὶ ἐκεῖνος ἰσχυρίζετο ὅτι τὸ κλέφτικον ἰδανικὸν του εἶς μόνον τὴν πρωτεύουσαν καὶ τὰ κυριώτερα κέντρα τῆς Ἑλλάδος ἀπέθανεν, ἀλλὰ «ζῆ ἔτι εἰς Βάλτον, Ξηρόμερον, Λοκρίδα, Ἡπειρον καὶ Αἰτωλίαν». Ἄλλὰ δύναται ἄρα νὰ θεωρηθῆ ὡς ἰδανικὸν ἔθνος τινὸς τὸ μὴ ζῶν «οὔτε ἐν τῇ πρωτεύουσῃ οὔτε εἰς τὰ κυριώτερα αὐτοῦ κέντρα;» Πῶς δὲ δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὡς ζῶντα, ἦθη, παραδόσεις, γλώσσαν καὶ ἔθιμα, τὰ ὅποια ἀναγκάζεται ὁ ποιητὴς ἀνὰ πάντα στίχον νὰ σαφηνίσῃ διὰ σχολίων καὶ ἐνίοτε διὰ μεταφράσεως εἰς ἄλλην γλῶσσαν, ἀπαραλλάκτως ὡς ὁ Σατωβριάνδος διὰ τῶν σημειώσεων τῶν «Μαρτύρων» τὰ ἦθη καὶ τὰς τελετὰς τῶν Δρυϊδῶν καὶ Εὐάγων τῆς παναρχαίας Ἀρμορικῆς; Μετ' ἀδινιγῆτος δὲ ταπεινώσεως καὶ φλέγοντος ἐρυθμάτος ἐπὶ τῆς παρειαῆς ἀναγκαζόμεθα νὰ ὀμολογήσωμεν ὅτι τὰ πλείστα τῶν σχολίων τούτων δὲν εἶναι περιττά εἰς τοὺς κατοίκους τῆς «πρωτεύουσας καὶ τῶν σπουδαιότερων ἑλληνικῶν κέντρων». Τὰ κλέφτικα τραγοῦδια οὐδεὶς σήμερον ἀναγινώσκει πλὴν τῶν κουτοφράγκων, εἰδικῶ τινος Σάθα ἢ ἰδιοτρόπου Ζαμπελίου. Ἄν δὲ, κατὰ τὸ θεώρημα τοῦ Ἀγγίλου Βένθαμ, πρέπει πρὸς ἐκτί-

μην τῶν ἀνθρωπίνων αἰσθημάτων νὰ λαμβάνεται ἐξωτερικῆ τις αὐτῶν ἐκδήλωσις ἐπιδεκτικὴ μαθηματικῆς καταμετρήσεως, νομίζομεν ὅτι ὡς τοιοῦτον ἀκριβὲς μέτρον τοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς παρουσίας γενεᾶς πρὸς τὰ ἔργα τῆς προηγηθείσης δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ἡ μνησιαία δωδεκάδραχμος ἀποζημίωσις, ἣν καταβάλλει τὸ ἔθνος εἰς τὴν μητέρα τοῦ Διάκου, διὰ τὴν ὄπτησιν τοῦ υἱοῦ τῆς. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ἐκφρασιῶν τούτων κέντρων ἂν μεταβῶμεν εἰς αὐτὴν τὴν κοιτίδα τοῦ ἀρματωλισμοῦ, πολὺ φοβούμεθα μὴ εὐρωμεν καὶ ἐν Ἡπειρῷ τὰ πράγματα καὶ τὰ αἰσθητά ικανῶς μεταβληθέντα. Οἱ ἀρματωλοὶ καὶ κλέπται ἀπετέλουν ἐκεῖ εἰδός τι στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας καὶ ἐνόπλου φρουρᾶς τῆς κίβωτοῦ τῶν ἐθνικῶν ἐλπίδων. Ἀλλ' ὀλόκληρος ἡ τάξις αὕτη μετηνάστευσεν εἰς τὸ ἐλληνικὸν βασιλεῖον μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἀγῶνος· καὶ οὕτως ἀπ' ἐνὸς μὲν ἀπωφανίσθη ἡ Ἡπειρος τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἰδανικοῦ αὐτῆς, ἀπ' ἐτέρου δὲ οἱ λέοντες ἐκεῖνοι ἐξεφυλλίσθησαν παρ' ἡμῖν καὶ ἐγέννησαν συνταγματικούς σκύμους, κατ' οὐδὲν διαφέροντας τῆς ἐπιλοίπου γενεᾶς τῶν λάλων τεττίγων καὶ οἰκοδομητικῶν καστόρων. Πληρέστατα συμμερίζομεθα τὴν γνώμην τοῦ Βαλαωρίτου ὅτι μόνη παρ' ἡμῖν πηγὴ ἀληθοῦς ποιήσεως εἰσὶν αἱ ἀναμνήσεις τοῦ ἀγῶνος· τὴν πηγὴν ὅμως ταύτην οὔτε βέουσαν βλέπομεν ἐν ὑπαίθερ οὔτε ἀκούμεν τὸ κελάρυμά τῆς· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ποιητὴς ὁμολογεῖ ἐν τοῖς προλόγοις του ὅτι πρὸς ἀνεύρεσιν ὕδατος ζῶντος ἠναγκάσθη «ν' ἀνασκάψῃ τὸ ἔδαφος τῆς Ἡπειροῦ». Παράδοξος καὶ ὄντως λυπηρὰ εἰς χεῖλη ποιητοῦ εἶναι ἡ λέξις ἀνασκαφῆ, ἡ κατατάσσουσα ἔργα χθεσινὰ μεταξὺ τῶν ἀρχαιοτήτων. Διὰ τῆς φοβερᾶς ταύτης λέξεως συνδέει μὲν ἀμέσως τοὺς ἀγωνισθέντας ἐν Πλαταιαῖς καὶ Μαραθῶνι πρὸς τοὺς ἥρωας τῆς Γραβιάς καὶ τοῦ Σουλίου, ἀλλὰ συγχρόνως καθιστᾷ καταφανὲς τὸ μέγεθος τοῦ χάσματος, ὅπερ χωρίζει ἡμᾶς ἀπὸ τούτων. Ὡς τῶν «Περσῶν» τοῦ Αἰσχύλου, οὕτω καὶ τῶν «Μνημοσύνων» ὁ ἀναγνώστης, συγκρίνων τὴν τότε πρὸς τὴν σήμερον Ἑλλάδα, ἀναγκάζεται νὰ θεωρήσῃ ἀμφοτέρω τὰ ποιήματα ὡς ἀρχαῖα καὶ ν' ἀνακράξῃ μετὰ τοῦ Βύρωνος,

Τ is Greece, but living Greece no more!

Ἐπολεῖται ἤδη νὰ ἐξετάσωμεν καὶ ὑπὸ καθαρῶς τεχνικῆν ἔποψιν τὸ ποιητικὸν κληροδόμημα τοῦ ἀποθανόντος. Τὴν περὶ τούτου γνώμην ἡμῶν δὲν δυνάμεθα κάλλιον νὰ συνοψίσωμεν ἢ λέγοντες ὅτι τὸν ποιήσαντα τὰ «Μνημοσύνα», τὸν «Διάκον» καὶ τὴν «Φροσύνην» θεωροῦμεν ὡς τὸν ἀριστον μαθητὴν τοῦ Βίκτωρος Οὐγῶ, δυνάμενον καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν διδάσκαλον νὰ συγκριθῇ κατὰ τὸν ἀμέτρητον πλοῦ-

τον τῆς φαντασίας καὶ τὴν ἀφειδῆ τοῦ θησαυροῦ τούτου σπατάλην. Τὴν στενὴν ἄλλως ταύτην συγγένειαν καὶ ἐπιρροὴν τοῦ Γαλάτου ἐπὶ τῆς Μούσης αὐτοῦ ἐσπευδεν ὁ ἴδιος μετ' εὐλικρινοῦς προθυμίας νὰ ὁμολογήσῃ ἐν πάσῃ περιπτώσει: «Χωρὶς νὰ τὸ θέλω», ἔγραφεν ἡμῖν πέρυσιν, «ἔλαβα παρὰ τοῦ Οὐγῶ τὴν μαρίαν» τῶν ἀντιθέσεων καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ν' ἀφίνω τὴν φαντασίαν μου νὰ τρέχῃ ἀγαλνιώτος ἀπὸ ἄφρονος ὅπου θέλει.» Ἐκ μετριοφροσύνης βεβαίως παρωμοίασεν ὁ ποιητὴς τὴν φαντασίαν του πρὸς τρέχοντα μόνον ἵππον, λησμονήσας ὅτι ὁ Πήγασός του ἔχει καὶ πτερὰ. Ὁ μετ' αὐτοῦ ὅμως συνεπιβαίνων τοῦ φοβεροῦ ζώου ἀναγνώστης ἀδύνατον εἶναι νὰ λησμονήσῃ τοῦτο, ἀναγκάζομενος ἀνά πάσαν στιγμὴν νὰ ὑπερβαῖν ἢ χάσματα καὶ ἀθύσσους δι' ἀλμάτων, ἅτινα δὲν φαίνονται ἄνευ πτερύγων κατορθωτά. Ὁ ἄτακτος οὗτος καὶ ὄντως ἀγαλνιώτος, ὅτε μὲν ἐπὶ γῆς ὅτε δ' ἐναέριος δρόμος, κουράζει μὲν κολλάκις καὶ ἐνίοτε ζαλίζει, ἀπ' ἐτέρου ὅμως καταθέλγει διὰ τῆς θαυμαστῆς ποικιλίας τῶν διαδεχομένων ἀλλήλας μετ' ἀστραπιαίας ταχύτητος ὀπτασιῶν. Τὸ κακὸν εἶναι ὅτι τὰ ὠραῖα ταῦτα πράγματα δὲν προφθάνει τις πάντοτε νὰ διακρίνῃ σαφῶς, καὶ τότε μόνον λυπεῖται διὰ τὴν ἔλλειψιν χαλινῶν. Αἱ πλείσται τῶν περιγραφῶν τοῦ Βαλαωρίτου δὲν ὁμοιάζουν οὔτε ἀνάγλυφα, ὡς αἱ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν, οὔτε γνωστόν τι εἶδος ζωγραφίας, πολὺ δὲ μάλλον ὠραῖαν σκηνογραφίαν τρέμουσαν εἰς τὰ ὕδατα διαυγοῦς μὲν, ἀλλὰ σπανίως ἀκίνητουσης λίμνης. Ὡς ἔτυχε καὶ ἄλλοτε νὰ εἴπωμεν, ἐκάστη τῶν μεταφορῶν αὐτοῦ εἶναι καθ' ἑαυτὴν ἐναργῆς καὶ ζωηροτάτη, τὸ πλῆθος τῶν ὅμως τοσοῦτον, ὥστε συμπλέκονται πρὸς ἀλλήλας ὡς κλάδοι παρθένου δάσους καὶ ἐπέρχεται τότε ῥωμαντικὸν τι σκίφος, ἐν ᾧ βλέπομεν κινούμενα παντοῖα ἔτι ῥωμαντικώτερα πλάσματα: βουνὰ ἀνταλλάσσοντα φιλήματα καὶ γεννῶντα ἥρωας συλληφθέντας ἐκ τοῦ ἀσπασμοῦ τούτου· πτερωτὰ δακτύλια ἀναβαίνοντα εἰς οὐρανόν, ῥάσα καλογῆρων ἀρμενίζοντα εἰς τὸν αἰθέρα, ἀγορεύοντες βράχους, ἀνθρωπόμορφα δένδρα, κύματα σκορπιζόντα μαῦρον ἀφρόν, βρυκόλακας, δράκοντας, κατακλείδια, ἀνεραΐδας καὶ παντοῖα ἄλλα φαντάσματα. Οὐδένα ἐγνωρίσαμεν ποιητὴν οὔτε πλείονα γράψαντα ἐν τοῖς προλόγοις του κατὰ τοῦ ῥωμαντισμοῦ οὔτε ῥωμαντικώτερον τοῦ Βαλαωρίτου. Οὐδ' αὐτῆ τῶν Γερμανῶν ἡ «mondbeglaente zaubernacht» περιέχει πλείονας ἢ φοβερωτέρους τῶν ἰδικῶν του δραπέτας τοῦ ἄλλου κόσμου. Παρὰ συνήθει σιτοχολόκῳ ταῦτα ἤθελον φανῆ ἀπλῶς τερατώδη καὶ ἐνίοτε ψυχρά. Ἀλλ' ὡς ὁ Ὀφραν, ὁ Ἀρνίμ, ὁ Ἐδγάρδος Πόου καὶ οἱ ἄλλοι ἔξοχοι μαγγανισταί, οὕτω καὶ ὁ Λευκάδιος ποιητὴς κατορθώνει

νὰ προδιαθέσῃ ἡμᾶς οὕτως, ὥστε τὰ ἰνδάλματα ταῦτα δὲν κρῖνομεν δι' ὀφθαλμοῦ ἐρηγορότος, ἀλλὰ βλέπομεν αὐτὰ ὡς ἐν ὄνειρῳ. Ἀπίθανα δὲ ὄνειρα δὲν ὑπάρχουσιν, ἐν ὅσῳ εὐρίσκεται τις ὑπὸ τὸ κράτος αὐτῶν, ἀλλὰ μόνον ἀπὸ ἐξυπνήσεως. Καὶ τότε ὅμως δὲν πρέπει νὰ κρῖνῃ τὸ ποιητικὸν ὄνειρον ἐκ τῶν συστατικῶν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκ τῆς αἰσθήσεως ἣν ἐπροξένει αὐτῷ, ἐνῶ τὸ ἔβλεπε. Τὸ καθ' ἡμᾶς ὁμολογοῦμεν ἀνευθερίαστως ὅτι, ἐνῶ οἱ «σεληνοφώτιστοι ἀστέρες» αἱ «συνιστῶσαι σάρκα ψυχαί», αἱ «βωδότες νεκροί» καὶ τὰ ἄλλα τοιαῦτα ἐφόδια καθαρευόντων τινῶν μουσολόγων ἐπροξένησαν ἀείποτε γέλωτα, ὁ Θανάσης Βάγιας τοῦ Βαλαωρίτου, ὁ Λάμπρος τοῦ Σολωμοῦ καὶ ὁ Βρυκόλαξ τοῦ χιακοῦ ἄσματος προξενούσιν ἀπ' ἐναντίας νευρικὸν τι ῥίγος, οἷον ἤσθάνομεθα παῖδες ὄντες, ἂν τυχὸν ἐσθύνετο ἡ λυχνία πρὶν κοιμηθῶμεν. Ὅπως δὲ μὴ ὑποθέσῃ τις ἡμᾶς φιλοπροσωποῦντας, σπεύδομεν εὐθύς νὰ προσθέσωμεν ὅτι τοῦτο ἀποδίδομεν οὐ μόνον εἰς τῆς ποιήσεως τὴν ὑπεροχὴν, ἀλλὰ κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν ὑπεροχὴν τῆς δημόδου γλώσσης, ἀποτεινομένης ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν καρδίαν δι' ἤχων, τοὺς ὁποίους συνειθίσταμεν παιδιόθεν νὰ συνδέωμεν μετὰ συγκινήσεων καὶ αἰσθημάτων, ἐνῶ τὸ ποικίλον κῶμα σολοικισμῶν καὶ ξενισμοῦ, ὅπερ καλεῖται καθαρεύουσα, ἀποτεινεται ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς μόνην τὴν διάνοιαν, ἣτις τέρατα δὲν χωνεύει. Ἀλλ' οὐδὲ παρ' αὐτῷ τῷ Βαλαωρίτῳ θαυμάζομεν ὡς ἀρετὴν τὴν τερατολογίαν, θεωροῦντες ἀπ' ἐναντίας τὴν πιθανότητα καὶ συμμετρίαν ὡς ἀπαραίτητα συστατικὰ παντὸς τελείου καλλιτεχνήματος· ἐκ τούτου ὅμως ἀδίκον ἤθελον εἶναι νὰ συμπεράνῃ τις ὅτι, καὶ ἐν ἔλλειψι τῆς τοιαύτης τελειότητος, δὲν δύναται νὰ ἔχῃ ἔργον ἀξίαν, καὶ μάλιστα μεγάλην. Οἱ κάλλιστοι πίνακες τοῦ πρώτου ἰσως τοῦ αἰῶνος ζωγράφου Εὐγενίου Delacroix καὶ πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ ἔργα τοῦ ἰσπανοῦ Γόια παριστῶσι συμπλέγματα ἀνθρώπων οἴτινες, ἂν ἐλάβανον ἐκ θαύματος ζωὴν, οὔτε ἐπὶ ἴσων σιελῶν ἤθελον δυνηθῆ νὰ στηριχθῶσιν οὔτε εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον νὰ συγκύψωσι τοὺς δύο συγκρότους ὀφθαλμούς. Ἀλλὰ καὶ αἱ γυναῖκες τοῦ Ρουβένς εἶναι κολοσσοὶ σαρκός, καὶ αἱ Παναγίαι τοῦ Κιμαβούη πυραυλίδες ὀστέων καὶ πλείστων ἄλλων πάσης ἐποχῆς καλλιτεχνῶν τὰ ἔργα, κρινόμενα κατὰ τοὺς στοιχειώδεις κανόνας τῆς πλαστικῆς καὶ τῆς ἀνατομίας τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος πρέπει ἐξ ἄπαντος νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὸ πῦρ. Εἰς τοιαύτην μόνον πυράν, ἂν εὖρεθῃ ποτε Ἡρόστρατος στέργων νὰ τὴν ἀνάψῃ, δυνάμεθα νὰ ρίψωμεν μετὰ τῶν ποιημάτων τοῦ Βίκτωρος Οὐγῶ, τοῦ Ἰμμερμαν, καὶ τοῦ Θεοφίλου Γωτιᾶ καὶ τοὺς στίχους τοῦ Βαλαωρίτου. Καὶ τότε ὅμως οὐχὶ ἄπικντας, διότι πολλαχοῦ ἢ

ἐμφυτος τῷ Ἑλληνι πλαστικότης ὑπερισχύει τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Οὐγῶ, καὶ ἀντὶ ὀρθοῦ μεταφορῶν μεταχειρίζεται ὡς ὁ Ὀμηρος καὶ ὁ Δάντης μίαν μόνην. Τότε δὲ πρὸ πάντων ἀρέσκει ἡμῖν τὸ ἄσμα τοῦ Λευκαδίου. Τοιαύτη εἶναι ἡ πρώτη στροφή τοῦ Μνημοσύνου τοῦ Στεφάνου Μεσσαλά:

Ἐργον ὁ Χάρος, ὄργονε τῆ γῆ ποῦ τόνα τρέμει.
Τ' αὐλάκιά του εἶναι μνήματα, τὰ μαθρά του τὰ βῆδια
Φυσομανοῦν στὸ κέντημα τῆς ἀσπλαγχνῆς βουκέντρας.

Τοιοῦτοι καὶ οἱ ἔναυλοι ἐν πάσῃ μνήμη τέσσαρες πρῶτοι στίχοι τῆς «Φροσύνης»:

Ἐπέσανε τὰ Γιάννινα σιγὰ νὰ κοιμηθῶνε,
Ἐσθύσανε τὰ φῶτά τους, ἐκλείσανε τὰ μάτια
Ἡ μάνα σφίγγει τὸ παιδί βαθεῖα στὴν ἀγκαλιά της
Γιατ' εἶναι χρόνοι δύστυχοι καὶ τρέμει μὴ τὸ χάση.

Τοιαύτη καὶ ὀλόκληρος ἡ προτελευταία τοῦ ποιήματος στροφή, ἣτις ἐπρεπε νὰ ἦναι τελευταία:

Κάρνει στεφάνια τὸ νερὸ ποῦ ἐκταίνονται πλαταίνου
Καὶ στὰ ποδάρια τοῦ Ἄλῃ νὰ ξεψυχῆσαι πγαίνου.
Λέε καὶ τὸ κύμα τῆ νεκρῆ σὰ νόφη του ἀγκαλιάζει
Καὶ με στεφάνια ἀπὸ νερὸ τὸ γάμο του γιορτάζει κτλ.

Οὐχὶ βεβαίως ἄφογον κατὰ τὴν γλώσσαν καὶ τὴν στιχοιουργίαν, ἀλλ' ἀπαράμιλλον κατὰ πατριωτικὸν αἶσθημα, φαίνεται ἡμῖν καὶ τὸ κατωτέρω ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ αὐτοῦ ποιήματος:

Πόσαις φοραῖς ἀπὸ μακρὰν ἀνήλικο παιδάκι,
Μὲ δακρυμένο βλέφαρο, μ' ἀπόκρυφην ἐλπίδα,
Ὁ δύστυχος ἐκύτταξε τὴν καταγλιὰ τοῦ Πίνδου
Μοῦ ἐφαίνετο πῶς ἦτανε καπνὸς ἀπὸ τουφέκι
Κ' ἐπρόσμενα, κ' ἐπρόσμενα ν' ἀκούσω τὴ βοή του!

Ἀλλ' ἀφοῦ τσαῦτα εἴπομεν περὶ τοῦ ἀκράτου ῥωμαντισμοῦ τοῦ ποιητοῦ, μὴ στέργοντος νὰ ψαλλιδίσῃ τῆς φαντασίας του τὰ πτερὰ, ἀδύνατον εἶναι νὰ μὴ παραθέσωμεν ἀπόγευμα καὶ τῆς τοιαύτης ἐμπνεύσεως, πρὸς τοῦτο δὲ ἐκλέγομεν τοὺς στίχους, τῶν ὁποίων αὐτὸς ὁ ποιητὴς συνίστα ἡμῖν ἐπιμόνως διὰ τῆς τελευταίας ἐπιστολῆς του τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν παραβολὴν πρὸς ὁμοίαν εἰκόνα ἐν τῷ «Κανάρη» τοῦ ἀπομονωθέντος σήμερον Παράσχου:

Βλαχάβα ποιὸς σ' ἐγέννησε, ποιὰ μάνα, ποιὸς πατέρας;
Ὁ Ὀλυμπος ἀγάπησε τὴν ὄμορφη τὴν Ὄσσα . . .
Μὴ νόχτα ἦταν ἀνοιξή, χαρὰ Θεοῦ γαλήνη . . .
Κρυφομιλοῦνε τὰ βουνὰ, δλονυχτῆς βωτιῶνται.
Καὶ σὰν ἐβγήκε ὁ Ἀδγερινὸς κ' ἀρχίσανε τὰ ῥῶδα
Νὰ ξεφουτρῶνουν τῆς αὐγῆς ψιλὰ στὰ κορφοβούια,
Ὁ Ὀλυμπος ἐκύτταξε τὴν ὄμορφη τὴν Ὄσσα,
Τὴν εἶδε ποῦ κοκκίνιζε σὰν ντροπαλὴ παρθένου,
Καὶ γέμει, γέμει τὴν κορφή καὶ τὴ φιλαί 'ς τὸ στόμα,
Κι' εὐθύς μ' ἐκείνο τὸ φιλὶ ποῦναε ζωὴ καὶ φλόγα
Ἀνάφου, ζωντανεύουνε τῆς νεοῦσης τὰ σπλάγγνα,
Καὶ δὲν ἐπέραςε καιρὸς, χρόνοι πολλοὶ καὶ μῆνες
Π' ἀκούστηκε σὰ μὴ βοή μὲς τ' Ἀγραφα τὸν Πίνδου
Τ' ἀρματωλοῦ τὸ πάτημα τοῦ φοβεροῦ Βλαχάβα.

Οὐδὲ ὅμως ἀρνούμενοι τὸν ἰδιόρρυθμον ῥωμαντισμὸν τῆς ἀνωτέρω ὀπτασίας, ὁμολογοῦμεν ἐν τούτοις ὅτι πολὺ μάλλον τῶν τοιοῦτων ἀγαλι-

νώτων πτερυγισμάτων ἀρέσκουσιν ἡμῖν παρὰ Βαλαωρίτη οἱ εὐάριθμοι ἐκεῖνοι στίχοι, περὶ ὧν ἐπιτρέπεται τῷ τεχνοκρίτῃ νὰ διστάζῃ, ἂν εἰς τὴν ῥωμαντικὴν πρέπει ἢ τὴν κλασικὴν κειμηλιοθήκην νὰ τοὺς ἀποθέσῃ. Προκειμένου δὲ καὶ μεταξύ τούτων νὰ ἐκλεξώμεν, ἠθέλωμεν προτιμήσει ἀδιστακτικῶς τὰς στροφάς, δι' ὧν περιγράφεται ὁ ἵππος τοῦ Ἀλῆ, ἀποτελούσας τὸ στιλπνότερον ἴσως τῆς βαλαωριτείου ποιήσεως κομβολόγιον μαργαριτῶν:

Ἄκουε τὸν πόλεμον καὶ χλημηταί,
Τ' αὐτιά του τένωσας, ἄγρια τηράει.
Ἐλέρθ' ἢ γήτη του, ἔλέρθ' ἢ ὄρα,
Λιγεί τὸ σῶμά του σὺν τὴν ὄχειά κτλ.

Πάντες οἱ κριτικοὶ ἐθαύμασαν τὴν ἐπιπόνησιν τοῦ Ὁμήρου, ὅστις ἀντὶ νὰ περιγράψῃ ὁ ἴδιος τὸ κάλλος τῆς Ἑλένης, ἐξεκόνισεν αὐτὸ ἐμμέσως διὰ τοῦ νεανικοῦ πόθου, ἂν ἢ θεὰ τῆς γυναικὸς ἀνῆψεν εἰς τὰ στήθη τῶν γερόντων τῆς Τρωάδος. Ἀλλ' οὐδ' ἡ ὁμηρικὴ αὐτὴ καλλονὴ ἔλλειπει ἀπὸ τῶν θαυμασιῶν τούτων στροφῶν. Ὡς οἱ Τρωαδίται τὴν Ἑλένην, οὕτω καὶ οἱ Σουλιῶται ἔτρωγον διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τὸ ἄλογον τοῦ Ἀλῆ:

Ὁ Λάμπρος τ' ὄβλεπε κι' ἀπὸ τῆς ζήλεια
Κρυφὰ ἀναστέναζε, δαγκάει τὰ χεῖλια.
«Ἄτι περήφανο νὰ σ' εἶχα γ' ὄ
Μέσα 'ς τὰ Γιάννινα ἤθελα μπῶ!»

Πρὸς τὸ ὑπερήφανον τοῦτο ἄτι ἓνα μόνον ἵππον γνωρίζομεν δυνάμενον νὰ συγκριθῇ, τὸν τῆς Γραφῆς, ὅστις ἀκούων κάκεινος τὸν πόλεμον, «*γαυριῶ, ἐκπορεύεται εἰς πεδίον καὶ σάλπιγγος ἠχοῦσας ἐρεῖ· Ἐὐρε!*»

Ἐν ἀρχῇ τοῦ «Ἀστροπόγιαννου» εὐρίσκομεν ἑτέραν οὐχ ἥττον ἐναργῆ ομοιότητα πρὸς τὴν θαυμασθεῖσαν εἰκόνα τῶν *Galatwv* «ἢ ὁδὸς αὐτοῦ σκότος καὶ ὀμίσημα καὶ ἄγγελος διώκων αὐτόν.» Οὕτως ἐδιώκετο ἐν ζοφερᾷ νυκτὶ ἐπὶ ἀτραποῦ ἐκ τοῦ αἵματος ὀλισθηρᾶς καὶ ὁ δυστυχῆς Λαμπέτης ὑπὸ σπείρας Ἀλθανῶν:

Τὸ αἶμά του ἔβαρε τὸ μονοπάτι.
Ἐμπρὸς τρισκότειδο καὶ πίσω ἐχθροί.

Ὡς τοῦ Σολωμοῦ καὶ ἐν γένει τῶν ἐπτανησίων ἔχει ἐνίοτε καὶ τοῦ Λευκαδίου ἢ ποιήσεις συγγενεῖαν τινα πρὸς τὸν Δάντην. Ἐν τῷ τρίτῳ ἄσματι τῆς «Φροσύνης» παριστάμεθα εἰς βδελυρὰν σκηνὴν εὐθύμων Λιάπηδων, διασκεδαζόντων δι' ἀνθρωπίνων λειψάνων καὶ ποδοκυλιούτων νεοκόπους κεφαλᾶς. Ἐνῶ οὕτω παίζουσιν οἱ πατέρες, τ' ἄξια τούτων τεχνία ἀμιλλῶνται,

Ποῖο κεφαλαῖε περισσώτερες σκληρὰ νὰ πρωταρπάξῃ,
Ριὰ νὰ ταῖς βάλῃ ἐπανωταῖς νὰ κτίσῃ πυραμίδα
Ποῖο δέρνει τοὺς συντρόφους του μὲ σκοτωμένου χέρι.

Ἐισελθόντος δὲ εἰς τὴν αὐλὴν τυφλοῦ γέροντος νὰ ζητήσῃ ἐλεημοσύνην, ῥίπτουσι τὰ λυκόπουλα ταῦτα εἰς τὴν τρέμουσαν ἐκ τοῦ ψύχους

παλάμην του ἀναμμένον ἀνθρακα καὶ τεμάχιον πτώματος,

Καὶ τότε διώκουν σκουζωντας: «Ψῆσέ το νὰ χορτάσῃς!»

Διὰ τοιαύτης σειρᾶς εἰκόνων ἐφρόντισε καὶ ὁ Δάντης νὰ προδιαθέσῃ τὸν ἀναγνώστην πρὶν ἢ ἐπιφωνήσῃ τὸ πολυκύροτον ἐκεῖνο,

Ο Pisa vituperio delle genti!

Ὁ δὲ ἀναγνώστης τῆς «Φροσύνης» καὶ μόνος ἐν ἑλλείψει τοῦ ποιητοῦ ἠθέλεν ἀνακράζει,

Γιάννινα, μαῦρα Γιάννινα, πῶς σὰς βασιταί ὁ κόσμος!

Τοιαύτη εἶναι ἡ βαλαωρίτειος ποίησις, σπανίως μὲν ἴσως ἐκτυλίσσουσα μακρὰς σειρὰς τελείων στίχων, ἀλλ' ἔτι σπανιότερον ἐμπνεύσεως καὶ δυνάμεως ἐνδεής. Ἡ δυνάμις μάλιστα ἀποτελεῖ τὸ ἐναργέστερον αὐτῆς χαρακτηριστικόν. Πάσης ἀρετῆς ὑπάρχουσι βεβαίως διάφοροι βαθμοί, ὡς καὶ ἀνισα τὸ ὕψος ομοιογενῆ δένδρου· οἰαδήποτε ὅμως καὶ ἂν ὑποτεθῇ τοῦ ποιητικοῦ ἀναστήματος ἢ διαφορὰ, νομίζομεν ὅτι ὁ ψάλτης τῆς *Φροσύνης* δικαιοῦται νὰ συγκαταταχθῇ μετὰ τοῦ διδασκάλου του Βίκτωρος Οὐγῶ εἰς τὴν γενεάν τῶν μεγαλοστόμων αἰοιδῶν. Ἄν ζήσας ἐν ἀτυχεσάτῃ μεταβατικῇ ἐποχῇ, ἥτις οὔτε ἰδανικὸν οὔτε κὰν γλώσσαν ἔχει, δὲν ἠδυνήθη νὰ κληροδοτήσῃ ἡμῖν ἐφάμιλλόν τι τῶν *Φθισοπωριῶν γύλλων* καὶ τῶν *Ἀνατολικῶν ἡσμάτων*, ἀφ' ἑτέρου ἀναδεικνύεται πολλάκις ἐν ἀτελεσεύροις ἔργοις ἀνώτερος κατὰ τὸ αἶσθημα τοῦ μεγαλορήμονος Γαλάτου. Οἱ τοσαύτας ομοιότητας ἔχοντες πρὸς ἀλλήλους δύο οὕτοι ποιηταὶ διαφέρουσιν κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ μὲν Οὐγῶ εἶναι ἐξ ὄλων τῶν ποιητῶν τῆς ἐσπερίας ὁ ἐλάχιστος παθὼν ἐκ τῆς ἀπελπιστικῆς νόσου, ἥτις νέμεται σήμερον πᾶσαν ὄντως ποιητικὴν καρδίαν, ὁ δὲ Βαλαωρίτης ὁ μόνος ἴσως βασανισθεὶς ὑπ' αὐτῆς μεταξύ τῶν Ἑλλήνων. Ἐνώπιον ἡμῶν ἔχομεν τριακονταετλίδον ἐπιστολὴν του, τὴν ποιητικὴν ἴσως αὐτοῦ διαθήκην, ἣν περαίνει ὡς ἀκολούθως: «Ὁ Bouchut περιέγραψε μετὰ θαυμαστῆς ἀκριβείας τὸ νέον νόσημα τοῦ αἵματος *νευροσισμῶν* (nevosisme) τοῦ ὁποῦ προῦτα θύματα εἶναι οἱ ποιηταί. . . . Αἰσθάνομαι ὅτι νόσος βαρυτάτη, ἀλλόκοτος, ἀθεράπευτος, εἶναι αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἢ ποιητικὴ διάθεσις. Πᾶσα στιγμὴ ἐμπνεύσεως εἶναι δι' ἐμὲ στιγμὴ παραφροσύνης καὶ ὄλος ὁ ὀργανισμὸς μου πάσχει δεινῶς ἐκ τῆς πυρακτώσεως τῆς φαντασίας. Οἱ καρδιακοὶ παλμοί, αἵτινες θὰ μὲ φέρουν ὀγλήγωρα εἰς τὸν τάφον, εἶναι τὸ μόνον μου κέρδος ἐκ τῆς ποιητικῆς διαθέσεως». Καὶ πρὸ τῆς ἐξομολογήσεως ὅμως ταύτης, πολλάκις ἠσθάνομεν ἀναγινώσκοντες τοὺς στίχους του, ὅτι ἦσαν ἐκ τῶν πληρονομένων ἀκριβῶς κατὰ τὸν περὶ

1. Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην δὲν κρίνομεν εὐλογον νὰ δημοσιεύσωμεν, μὴ προφθάσαντες νὰ ζητήσωμεν πῶν πρὸς τοῦτο ἄδεια, καὶ ὡς περιέχουσαν πλὴν τῶν γενικῶν καὶ πλείστας περὶ ζώντων προσώπων κρίσεις.

ζῶν τοῦτον αἰῶνα, ὅτε ὁ ποιητὴς δὲν εἶναι ὡς πρὶν αἰόλειος λύρα ἠγούσα ἐκ τῆς περιπευούσης αἴρας, ἀλλ' ἀναγκάζεται ν' ἀνασάψῃ τὰ σπλάγγνα του πρὸς ἀνεύρεσιν ποιητικῆς ἰκμάδος. Τοῦτο δὲ δύναται νὰ ῥηθῇ πρὸ πάντων περὶ τοῦ ψάλτου τῆς *Φροσύνης*, ὅστις πλὴν τῆς ἡλικίας οὐδὲν εἶχε κοινόν οὔτε ὡς ἄνθρωπος οὔτε ὡς ποιητὴς πρὸς τὴν παρούσαν γενεάν. Ὅπως ἐν τῷ ποιήματι του ἐκυσφόρησεν ἡ Ὅσσα εἰς τὰ σπλάγγνα τῆς τὸν Βλαχάβαν χρόνους πολλοὺς καὶ μῆνες, οὕτως ἠθέλε τις εἰπεῖ ὅτι ἀνέβαλλε καὶ ἡ μήτηρ του νὰ γεννήσῃ αὐτὸν ἐπὶ ἡμῖσιν τοῦλάχιστον αἰῶνα, ὅτε ἦτο πλέον ἀναχρονισμός. Ἀληθεῖς σύγχρονοι τοῦ ἐρημίτου τῆς Μαδουρῆς ἦσαν οἱ ὑπ' αὐτοῦ ἀνασκαιφέντες ἀρματωλοὶ καὶ κλέφται μεθ' ὧν συνέζη ἐν διηνεκεῖ ὄνειρῳ. Πρὸς δὲ τοὺς σήμερον ἀνθρώπους οὐδέποτε ἦλθεν ἡ Μοῦσα του εἰς ἐπαφήν, ἀλλ' ἄπαξ μόνον ἢ πυγμαίη του. Πολὺ ἐν τούτοις φοβούμεθα ὅτι ὁ ποιητικὸς ἀντιπρόσωπος γενεᾶς τινος δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ ἐμφορῆται αἰσθημάτων εὐγενεστέρων τῶν ἐπικρατούντων περὶ αὐτόν, ἀλλὰ μάλλον νὰ αἰσθάνεται ζωηρότερον τῶν ἄλλων ὅσα αἰσθάνονται ὅλοι. Ἄν ἀκμαία ἐμπνευσις καὶ πλοῦτος φαντασία θεωρηθῶσιν ἀρκούντα ὅπως ὀνομασθῇ τις ἐθνικὸς ποιητὴς, τοιοῦτον βεβαίως πρέπει ν' ἀναγορεύσωμεν τὸν Βαλαωρίτην· ἂν ὅμως ἀπαιτεῖται πλὴν τούτου καὶ νὰ ὑμνήσῃ αἰσθημάτων ζῶντα ἐν πάσῃ καρδίᾳ, ἡμεῖς τότε πταίομεν καὶ οὐχὶ ἐκεῖνος, ἂν ἔλλειπει ἀπὸ τῶν ποιημάτων του τὸ τελευταῖον τοῦτο, καὶ μόνον τοῦτο τὸ προσόν.

Ε. Α. ΡΟΙΔΗΣ.

Ο ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

ὡς ἱστορικός.

Ἄν τὸ εὐαγγελικὸν ῥητόν *οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζῆσεται ἄνθρωπος* ἐφαρμοσθῇ εἰς τὰ ἔθνη, θὰ εὐρωμεν περὶ τοῦτο μάλιστα διαφέροντας τοὺς κατὰ φύσιν ζῶντας ἀγρίους τῶν πεπολιτισμένων λαῶν, ὅτι ἐκεῖνοι μὲν ἀνευ ἀναμνήσεων καὶ ἐλπίδων μέλλοντος βιοῦσιν ἐφ' ἡμέραν, ἀμνημονούντες τῆς χθὲς καὶ ἀφροντιστοῦντες περὶ τῆς αὔριου, μόλις που δὲ περὶ παρόντος τινὸς ἐφνμέρου ἐπιεικῶς μεριμνῶντες, οἱ δ' ἐξηυγενισμένοι λαοὶ καλλύνουσι μὲν ὡς εὐσχημότατα τὸ παρὸν, διὰ δὲ τῆς ζωηρᾶς ἀναπαραστάσεως τῶν ἐν τῷ παρελθόντι τυχῶν διδάσκονται καὶ ποδηγετοῦνται πρὸς μέλλον, ὅπερ προσπαθοῦσιν ὡς εὐκρινέστατα νὰ προδιαγράψωσι. Μνήμη καὶ ἐλπίς εἶνε ἡ συνωρίς ἢ σύρουσα τὸ ἄρμα τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐντεῦθεν πηγάζουσι τὰ ληθῆ δῶρα τῆς ζωῆς, τὰ κάλλη τοῦ λόγου καὶ τῆς τέχνης, ἢ ἀγάπη τῆς δόξης καὶ ὁ στέφανος τῆς νίκης. Δὲν εἶχαν ἄρα ἄδικον οἱ ἀρχαῖοι πλάσσοντες τὰς Μούσας θυγατέρας τῆς Μνημοσύνης. Εἶνε λοιπὸν ἀδελφαὶ ἢ Κλειῶ καὶ ἡ Πολυύμνια, ἢ ποίησις καὶ ἡ ἱστορία. Ἀντιμάχονται μὲν ποτε καὶ ἔχουσιν

οὐ σπανίως αὐτόχρημα ἀντίθετον τὸν δρόμον, ἀλλὰ πολλάκις ἔχουσι τὸν αὐτὸν σκοπὸν καὶ τὸ αὐτὸ τέλος, διαφυλάττουσαι εἰς τοὺς μεταγενεστέρους τὸ παρελθὸν ὡς γνήσια τῆς Μνημοσύνης θυγατέρες. Καὶ ἡ μὲν ἐπιβολὴ εἶνε ἐν τούτῳ ἢ αὐτῇ, διάφορος δὲ παρ' ἑκατέρας τῆς ἐκτελέσεως ὁ τρόπος. Ἡ μὲν ἱστορία ἐπιτελεῖ τὸ ἔργον σοβαρευομένη καὶ ἀδέκαστος, οὐδὲ παρεκκλίνουσα τῆς εὐθείας. Εἶνε ἀμειδίης Νέμεσις μάλλον ἢ συμπαθῆς Ἀθηνᾶ, διὰ τοῦ λευκοῦ κυάμου ἀθωνόουσα τὸν Ὀρέστην. Ἀλλοῖα ἢ ποίησις· βαίνει χαρίεσσα, ἀνθοστεφής, παρατρεπομένη ἐνίοτε τῆς ὁδοῦ τοῦ ἀληθοῦς χάριν τοῦ ὄρατου. Πειράται πάντοτε νὰ μειδιά, ὅταν δὲ ποτε ἀναγκασθῇ νὰ θακρῦσῃ, ὁμοιάζει τὴν κόρην ἐκείνην τοῦ μύθου, ἥτις ἐδάκρυε μαργαριτῶν.

Ἡ δὲ συνένωσις τῆς ποιήσεως καὶ τῆς ἱστορίας ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ ἀνδρὶ, ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ ἔργῳ, ὅσον εἶνε εὐχάριστος διότι ὑπογλυκαίνει μὲν τὴν αὐστηρότητα τῆς ἱστορίας, καθιστᾷ δὲ σπουδαίαν τὴν ποίησιν, ἄλλο τόσον εἶνε καὶ ἐπισφαλῆς, διότι κινδυνεύει ἢ μὲν ἱστορία, ὑπερκοσμηθεῖσα ὑπὸ τῶν ποιητικῶν ἀνθέων, νὰ καταστῇ ἀπαραγνώριστος, ἢ δὲ ποίησις, καταθέσασα τὸν ἐλαφρὸν αὐτῆς πέπλον, νὰ ὑποδυθῇ τὸν βαρὺν μανδύαν τῆς Κλειοῦς. Δυνατὸν νὰ συμβῇ ὥστε ποιητὴς ἱστορῶν ἢ ἱστορικός ποιῶν νὰ μὴ εἶνε οὔτε ἱστοριογράφος ἀξιοπίστος οὔτε ποιητὴς θυροσφόρος. Διὰ ταῦτα πρέπει νὰ ἐξετασθῇ τῶν συνενούντων τὰς δύο μούσας ἢ ἱστορικὴ καὶ ἢ ποιητικὴ δυνάμις χωριστά. Δὲν εἶνε δὲ σπάνιοι ἄνδρες ποιηταὶ ἀντλήσαντες τὴν ποιητικὴν αὐτῶν ὕλην ἐκ τῆς ἱστορίας ἢ ἱστορικοὶ ποιητικῶς πραγματευθέντες τὸ ὑποκείμενον αὐτῶν.

Τῶν δὲ παρ' ἡμῖν ποιητῶν ἐκεῖνος ὅστις σχεδὸν μόνος ἠσχολήθη περὶ τὴν ἱστορικὴν ἔρευναν εἶνε ὁ Βαλαωρίτης. Συνέχεται δὲ τοῦτο μετ' αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως τῶν ποιήσεων αὐτοῦ καὶ μετὰ τῆς ἐποχῆς, ἥς τὴν ἐξύμνησιν ἀνέλαθε μετ' ἀγάπης, λέγομεν δὲ τοὺς χρόνους τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος καὶ τὴν ἀμέσως αὐτῶν προηγηθεῖσαν περίοδον τῶν μαρτυριῶν.

Ἡ περὶ τὴν ἱστορίαν τῶν χρόνων τούτων ἐνδιατριβὴ τοῦ Βαλαωρίτου ἐξηγεῖται ἐκ τῆς ιδέας ἣν εἶχε σχηματίσει περὶ τοῦ προορισμοῦ τῆς ποιήσεως παρ' ἡμῖν. «Θεμέλιον τῆς νέας ἑλληνικῆς ποιήσεως, ἔγραψεν ἐν τῷ προλόγῳ τῆς «Κυρᾶς Φροσύνης, πρέπει νὰ ᾖ ἡ πιστὴ ἐξιστόρησις τῶν παθημάτων καὶ τῶν μαρτυριῶν τοῦ ἔθνους, ἢ διηνεκὴς τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρὸς τὸν ξενισμὸν πάλη. . . . Ἐντὸς τῶν ὁρίων τούτων πρέπει νάνιχνεύσωμεν καὶ τὴν ἀληθῆ πηγὴν τῆς ἡμετέρας ποιήσεως, ἥτις πρὶν ἢ μεταβληθῇ εἰς λυρικὴν ἢ δραματικὴν, ὀφείλει νὰ λάβῃ ἠρωϊκὴν, τουτέστιν ἐπικὴν μορφήν· ἀλέγων δὲ ἐπικὴν, ἐνωθῶ τὴν ποίησιν, ἥτις ἀνε-

»ξαρτήτως ιδιαιτέρων τινῶν κανόνων στηρί-
»ζεται κυρίως εἰς τὴν ἱστορίαν, προτίθεται δὲ
»σκοπὸν αὐτῆς τὴν ἐξυμνήσιν σημαντικῶν τινος
»γεγονότος ἀναγομένου εἰς ἡρωϊκοὺς χρόνους,
»μυστηριωδῶς περιεκαλυμμένους ὑπὸ τῆς νε-
»φελώδους παραδόσεως καὶ τῆς ἀμυδρᾶς ἀπο-
»μνημονεύσεως τῶν χρονολογῶν καὶ τῶν γε-
»ρόντων».

Εἰς τὴν αὐτὴν δὲ θεωρίαν ἐμμένει πιστὸς καὶ
ὀκτώ εἴτη βραδύτερον, γράφων ἐν τοῖς Προλεγο-
μένοις τοῦ Διάκου τὰ ἑξῆς. «Ἡ δημοτικὴ ἑλλη-
»νικὴ ποίησις, ἐκ τῶν μυθῶν τῆς ἱστορίας ἐκ-
»περευομένη, κυρίως προτίθεται τὴν ἀκριβῆ ἀφή-
»γησιν τῶν γεγονότων, περικοσμοῦσα μὲν καὶ
»χρωματίζουσα αὐτὰ ποικιλοτρόπως πρὸς ἐκ-
»φανεστέρων τοῦ θέματος διατρέωνσιν, ἀλλ' οὔτε
»τὴν παραμύθωσιν τῆς ἀληθείας ἀνέχεται οὔτε
»τὴν ἀποσιώπησιν, ὅταν δι' αὐτῶν καταστρέ-
»φονται αἱ βάσεις ἐφ' ὧν ἐγείρονται οἱ ἰδανι-
»κοὶ αὐτῆς πύργοι. . . . Ἱστορία λοιπὸν του-
»τέστιν ἀλήθεια εἶναι ἢ κυριώτερα βάσις τῆς
»ἔθνικης ποιήσεως καὶ ὀδυνῶν καὶ ἀξιοδάρου-
»τον εἶναι ὁσάκις ἐκ τῶν περιστάσεων τῆς ἐπο-
»χῆς ἢ τῆς ὀλιγοφρίας τῶν χρονολογῶν τινὰ
»ἐκ τῶν σημαντικωτέρων γεγονότων ἐκτίθενται
»ἀνακριβῶς καὶ συγκεχυμένως.»

Ἐπὶ τῶν βάσεων τούτων ἐστήριξεν ὁ Βαλαω-
ρίτης τὴν πολυετῆ πνευματικὴν αὐτοῦ ἐργασίαν.
Ἐν ἐκάστῳ τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐναγκαλιζέται ἢ
ποιήσας τὴν ἱστορίαν, ὡς πλάτανον γηραιὴν κισ-
σὸς ἀειθαλῆς. Τὸ δὲ τοπεῖον ἐνθα μάλιστα βλα-
στάνει τὸ γραφικὸν τοῦτο σύμπλογμα εἶνε ἢ
προσφιλῆς γῆ τῆς Ἡπειροῦ.

«Ἐπειδὴ ἡ Ἡπειρος, ἔγραφε προσημαζόμε-
»νος ἐν τῇ Κυρᾷ Φροσύνη, εἶτε ἔνεκεν τῆς γεω-
»γραφικῆς αὐτῆς θέσεως εἶτε ἔνεκεν τῆς φύσεως
»τῶν τέκνων αὐτῆς, ὑπῆρξεν ἡ ἀκρόπολις, τὸ
»ἱερόν βῆμα, ἐνθα ὁ νέος Ἕλληνας ἠδυνήθη νὰ
»προφυλάξῃ ὡς ἄρτον προθέσεως τὴν ἰδέαν τῆς
»καταγωγῆς αὐτοῦ καὶ τὰς ἐλπίδας τοῦ μέλ-
»λοντος, τὸ κατ' ἐμὲ ἔκρινε εὐλογον πρὸς τὸ
»παρὸν ἐκεῖ νὰ ἀνασκάψω πρὸς ἀνεύρεσιν νέων
»ποιητικῶν ἐμπνεύσεων καὶ θέματος περιέχον-
»τος στοιχεῖα ἱκανὰ πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ
»ὃν προεθέμην.»

«Ἰσως με ἔλκουσι πρὸς τὴν Ἡπειρον τὰ
»ὄστα τῶν προγόνων, ἴσως συνείθισα ἐκ νεαρᾶς
»μου ἡλικίας νὰ βλέπω ὑψοῦμενον ἐνώπιόν μου
»τὸν γηραιὸν Πίνδον ὡς προσφιλῆ σκιὰν τείνου-
»σαν πρὸς ἐμὲ τὴν χεῖρα· ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ
»ἀρνηθῶ ὅτι, καὶ ἂν εἰς μόνος παλμὸς ἀπομείνῃ
»ἐν τῇ καρδίᾳ μου, θέλω ἀφισέρωσιν αὐτὸν εἰς
»τὴν Ἡπειρον.»

Οἱ λόγοι οὗτοι ἐξηγοῦσιν ἐπαρκῶς τὴν ἐν τῷ
νῷ καὶ τῇ καρδίᾳ τοῦ Βαλαωρίτου γεννηθεῖσαν
διπλῆν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἐξιστορήσῃ ἅμα καὶ
ἐξυμνήσῃ τοὺς ἄθλους τῶν προδρόμων τῆς ἐπα-

ναστάσεως ἡρώων, γινόμενος ὁ ἱστοριογράφος αὐ-
τῶν ἅμα καὶ ὁ ὑμνωδός.

Ἀπὸ τῆς Λευκάδος ἔβλεπε τὴν Ἀκαρνανίαν
καὶ Ἡπειρον, ὧν τὰ ὄρη ὑπῆρξαν τὸ κρησφύ-
γετον τῶν ἀρματωλῶν· ἐν Λευκάδι, ἥτις ἀπο-
τελεῖ οἰοῦναι φυσικὴν τινὰ συνέχειαν τῆς ἡπει-
ρωτικῆς ἐκείνης γῆς καὶ ἥτις ὑπῆρξε τὸ τελευ-
ταῖον τῶν ἀγωνιστῶν ἐκείνων χαράκιμα, διε-
τηρεῖτο ζωηρὰ ἢ ἀνάμνησις τῶν ἡρωϊκῶν ἄθλων.
Ἐν Λευκάδι, ἐνθα πολλάκις κατέφευγον οἱ ἀρ-
ματωλοὶ, διετηροῦντο ἐν τῷ ἀρχαίῳ πολλὰ ἀξία
λόγου ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, παρορμῶντα
εἰς μελέτας ἱστορικές. Οὕτως ἡ φαντασία ὑπε-
δαύλιζε τὴν μελέτην, ἢ δὲ ἱστορικὴ ἀναδίφησις
ἔδιδεν ὑπόστασιν καὶ ζωὴν εἰς τὰ πλάσματα
τῆς θερμῆς τοῦ ποιητοῦ φαντασίας. Ἡ ἀλλη-
λεπίδρασις οὐδαμοῦ ἠδύνατο νὰ εἶνε ζωηρότερα·
οὐδαμοῦ μᾶλλον ἢ ἐν Λευκάδι ἠδύνατο νὰ ἀνα-
θάλλῃ ὁ διφυῆς βλαστὸς τῆς ἱστορικῆς καὶ ποιη-
τικῆς ἅμα ἐξυμνήσεως τῶν προεορτίων τοῦ ἱεροῦ
ἀγῶνος.

Ὁ Βαλαωρίτης, τυχὼν ἐν τῇ εὐφύρῳ ἐκείνῃ
πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἱστοριογραφίαν γῆ, δὲν ἠμέ-
λησε τοῦ χρέους αὐτοῦ. Γόνος ὢν οἴκου ἀρμα-
τωλικῆς ἠσθάνετο ἰδιαιτέρως τινὰ ἀγάπην πρὸς
τὰς περιπετείας τῶν ἡρακλείων ἄθλων τῶν προ-
δρόμων τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος· τὴν δὲ ζωηρὰν αὐτοῦ
φαντασίαν ὑπεδάμασε πως ἢ παντοειδῆς αὐτοῦ
παιδεία καὶ ὁ πρὸς τὴν ἱστορίαν ἔρος οὕτως
ὥστε δὲν περιορίσθη εἰς μόνην τὴν ποιητικὴν
παράστασιν τῶν χρόνων ἐκείνων, ἀλλὰ μετὰ με-
γάλῃς ἐπιμονῆς ἀπεπειράθη νὰ στηρίξῃ τὴν ποί-
ησιν αὐτοῦ εἰς τὸ στερεὸν ὑπόβαθρον τῆς ἱστο-
ρίας.

Καὶ δὴ ὑπεβλήθη ὁ Βαλαωρίτης εἰς πάντας
τοὺς ἀγῶνας τοῦ ἐπιστήμονος ἱστορικοῦ, οὐδα-
μῶς ὀκνήσας πρὸς τὸ ἐπίπονον ἔργον τῆς ἐξε-
ρευνησεως ἐποχῆς σκοτεινῆς καὶ μόλις ἀσφαῶς
γνωστῆς. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ διπλῇ ἐνεργείᾳ τοῦ
ἱστορικοῦ που σταδίῳ ὡς ἱστοριοδίφης τε καὶ
ἱστοριογράφου ἀντελήθη τοῦ ἔργου του ποιη-
τικῶς. Καὶ ἀναδιψῶν καὶ ἱστοριογραφῶν μετὰ
προτιμῆσεως ἠσχολήθη περὶ τὴν ἀναπαράστασιν
προσώπων μᾶλλον ἢ γεγονότων, καὶ δὴ τοιού-
των ἐν οἷς ἐμφαίνεται ἰδιάζων τις τύπος, ἐν οἷς
ἀπεικονίζεται ἰδιαίτερός τις χαρακτήρ. Ἐχει
δὲ καὶ τὴν δύναμιν ὁ Βαλαωρίτης νὰ παριστάνῃ
ζωηρότατα τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐκλεχθέντας ἀνδρας
καὶ διὰ τῆς γραφίδος αὐτοῦ νὰ ἐμποιῇ αὐτοῖς
οἰοῦναι τὴν καθαρότητα τῶν γραμμῶν ἀπτικῶν
ἀναγλύφου. Οἱ ἀνδρες ὧν ἐπελάθετο ἡ γραφίς ἢ
ἢ μούσα τοῦ Ἀριστοτέλους βαίνουσιν ὑψοῦ οἰο-
νεῖ εὐγλυπτοὶ ἀνδριάντες ἐπὶ βάθρων εὐσχημῶν.
Δυνάμεθα δὲ νὰ εἰπώμεν ὅτι αἱ σελίδες ἐκείναι
τῶν σημειώσεων τῆς Φροσύνης καὶ τοῦ Διάκου
ἐνθα ἐξιστοροῦνται οἱ ἄθλοι καὶ περιγράφεται ὁ
χαρακτήρ τῶν κυριωτάτων πρὸ τῆς ἐπαναστά-

σεως ἀρματωλῶν¹, ἀποτελοῦσιν ἡρώων καλλι-
μάρμαρον, εὐλαβῶς ἀνεγερθὲν ὑπὸ λογάδος ἑλλη-
νικῆς διανοίας. Ἐκ δὲ τῆς ζωηρᾶς καὶ εἰκονικῆς
παραστάσεως τῶν καθ' ἐκάστους ἡρώων προέρ-
χεται παρὰ τῷ Βαλαωρίτῃ, ὡς εἰκὸς, καὶ ἡ ἰσχυ-
ρὰ ἐκείνη ἀντίθεσις καὶ σύγκρουσις χαρακτήρων
ἀντιμαχομένων οἷαν εὐρίσκομεν ἐκασταχοῦ ἐν
τοῖς ἔργοις του. Ἀλλ' οἱ δύο οὗτοι ἰδιάζοντες
τύποι τῆς ἱστορικῆς ἐρεύνης καὶ ἱστοριογραφίας
τοῦ Βαλαωρίτου, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἀκριβῆς καὶ δια-
κριτικὴ παράστασις τῶν ἀνδρῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ
ἢ σύγκρουσις τῶν ἀντιμαχομένων χαρακτήρων,
εἶνε ἐξαιρέτως ποιητικαὶ ἀρεταί, καὶ διὰ τοῦτο
εἶπον ἀνωτέρω ὅτι ποιητικῶς ἀντελήθη τοῦ
ἱστορικοῦ του ἔργου ὁ Βαλαωρίτης.

Ἐπιλαθόμενος δ' ἐρευνητῶν ἱστορικῶν περὶ ἐπο-
χῆς ἀτελέστατα γνωστῆς καὶ ἀσφαῶς, ὁποίας
τινὰς εἶχε πηγὰς; Ἱστορικός τις εἰς ἐπαγγέλ-
ματος δὲν θὰ ἐπεχειρεῖ εἰς τὸ ἔργον ἄλλως ἢ ὡς
ἐπραξεν ὁ ἡμέτερος ποιητής. Τὸ χάος ἐκεῖνο
τεσσάρων εἰδῶν πηγῶν ἠδύνατο νὰ διαφωτίσω-
σι. Πρῶτον μὲν ἡ στοματικὴ παράδοσις, μά-
λιστα ἐν αὐτοῖς τοῖς τόποις ἐνθα διεδραματί-
σθησαν τὰ γεγονότα, ὧν ἐπρόκειτο ἢ ἐξερευνη-
σις, ἢ ἐνθα ἐζησαν οἱ ἥρωες τῶν ἱστορηθησομέ-
νων πράξεων ἢ ἔκγονοι αὐτῶν. Δεύτερον δὲ ἢ
εἰς τὰς ἀρματωλικὰς πράξεις ἀναφερομένη δη-
μῶδης ποίησις, πλούσιον γέννημα τοῦ εὐφαντά-
στου ἑλληνικοῦ λαοῦ. Τρίτον δὲ ἢ ἐξιστορίας
τῶν γεγονότων παρ' ἐγγχωρίων χρονολογῶν καὶ
ἱστορικῶν ἢ τὰ ὑπομνήματα ἀλλογενῶν περιη-
γητῶν. Ἀλλὰ πᾶσαι αὐταὶ αἱ πηγῶν ἐνεῖχόν τι
τὸ ἐπισημὸν καὶ ἀβέβαιον. Ἡ μὲν φαντασία τοῦ
λαοῦ ὑπερμεγεθύνει τὰ γεγονότα, ἢ δὲ προφο-
ρικῆς παράδοσις εἶνε ἀσταθῆς, συχνὰ ὑποθα-
πούουσα τὰς πράξεις καὶ δεκαζομένη ὑπὸ προ-
σωπικῶν συμπαθειῶν, ἢ δὲ παρὰ ὀμοφύλων τε
καὶ ἀλλογενῶν ἐτοιμῇ ἤδη ἐξιστορίας τῶν
πραγμάτων ὑπόκειται πολλάκις καὶ αὐτὴ εἰς
παντοίας παρενοήσεις καὶ παραμορφώσεις τῆς
ἀληθείας, ἐφ' ὅσον δὲν στηρίζεται εἰς τὸ τέταρ-
τον εἶδος πηγῶν, τῶν ἀσφαλεστάτων καὶ βε-
βαιωτάτων. Εἶνε δ' αὐταὶ αἱ ἔγγραφοι μαρτυ-
ρίαι, τὰ ἐν ἀρχαίοις φυλασσόμενα ἐπίσημα δη-
μόσια καὶ ἰδιωτικὰ ἔγγραφα, καὶ ταῦτα οὐχὶ
παραλαμβάνόμενα ἀνεξελέγκτως, ἀλλὰ δοκιμα-
ζόμενα καὶ χρησιμοποιοῦμενα συνωδὰ πρὸς τοὺς
κανόνας τῆς ἱστορικῆς κριτικῆς. Καίρομεν δὲ
ὅτι ἡ θερμὴ διάνοια τοῦ Βαλαωρίτου πρὸς οὐ-
δένα τῶν δρόμων τούτων ἀπώκνησε, καὶ ὅτι δὲν
ἠχθῆσθη τὸ πονηρὸν καὶ πολλάκις ἐπαχθῆς ἔρ-
γον τῆς ἀκριβοῦς ἱστορικῆς ἀναδιφῆσεως. Αὐτὴ
μόνη ἠδύνατο νὰ παρασχῇ εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ
τὸν χρωματισμὸν ἐκείνων τῆς ἀκριβείας, τὴν
ποιήσιν ἐκείνην τῆς ἀληθείας ἐφ' ἣ διαπρέπου-

1. Ἰδὲ ἰδίως Κυρᾶς Φροσύνης ἐκδ. β' σελ.
146-169 καὶ Διάκου σελ. 162-216.

σιν ἐξόχως. Ἀπεδείχθη δ' ἐπιφανῶς διὰ τῶν
ἔργων τοῦ Βαλαωρίτου, ὅτι καὶ αὐτὴ ἢ ἐπιμο-
χθος ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις καὶ τοῖς ἀρχαίοις ἀνα-
στροφῇ, ἥτις παρ' ἡμῖν οὐδ' αὐτοῦ τοῦ ἱστοριο-
γράφου ἐθεωρήθη πάντοτε πρὸς ἀπαραίτητον,
δύναται νὰ ποῖ ἡ χάρις ἐνασχόλησις καὶ αὐ-
τοῦ τοῦ μεγαλεπήθου ποιητοῦ.

Ἴνα συλλέξῃ τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ ὕλην ὁ Βα-
λαωρίτης δὲν περιορίσθη εἰς τὴν ἀπλῆν μελέ-
την τῶν περὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἱστορικῶν ἔρ-
γων τοῦ Τρικούπη, Φιλήμονος, Περραιβοῦ καὶ
Σπηλιάδου, οὔτε εἰς τὴν ἐπιμελῆ ἀνάγνωσιν
τοῦ Rouqueville καὶ ἄλλων ἀλλογενῶν, οὐδ' εἰς
μόνην τὴν συλλογὴν παντοίων δημοτικῶν κλε-
ροτικῶν ἀσμάτων. Ἡ Λευκάς, ἥτις εἶχεν ὑπάρ-
ξει τὸ τελευταῖον προπύργιον τῶν ἀρματωλῶν
καὶ ἐνθα ἐσώζοντο πλείστα αὐτῶν ἀναμνήσεις,
ἢ γείτων Ἀκαρνανία, ἥς ἕκαστος δρῆμος ἐσω-
ζεν ἐτι τὰ ἴχνη τῆς διαβάσεως αὐτῶν, παρεῖ-
χεν αὐτῷ πλείστας ἀφορμὰς πρὸς συναγωγὴν
εἰδήσεων περὶ τῶν ὠραίων ἐκείνων χρόνων. Ἀο-
κνος ἐπὶ ἔτη πολλὰ εἰσῆρχετο πανταχοῦ ἐνθα
ἠδύνατο νὰ μάθῃ τι περὶ τῆς ἀγαπητῆς αὐτῷ
ἐποχῆς, ἠκροῦτο παντὸς γέροντος ὅστις διεφύ-
λαττεν ἐν τῇ μνήμῃ ἄθλον τινὰ τῶν ἡρώων,
ἔσπευδεν ἀπανταχοῦ ἐνθα ἠλπιζε νὰ ἴδῃ ἐν ὄ-
πλων, νὰ θαυμάσῃ ἐν κειμήλιον τῆς μακροαιῶνος
ἐκείνης ἱερᾶς λειτουργίας τοῦ ἔθνους· ἠγάπησε
τέλος θερμάτατα καὶ αὐτὰς ἀκόμη τὰς λέξεις
τοῦ λαοῦ, ὅσαι εἰς τὰ ὄτα του προσηύχοντο ὡσεὶ
μυστηριώδεις ἀποκαλύψεις τοῦ παρελθόντος.
Ποιητικώτατα περιγράφει τὴν περίστασιν, καθ'
ἣν, τὸν χειμῶνα τοῦ 1865, ἀναπαυόμενος ἐν
Ἀκαρνανίᾳ λυμαινομένη ὑπὸ τῆς ληστείας, ἐκ
μακρᾶς κунηγεσίας μετὰ φίλων θαρραλέων ἐν-
τὸς πενήτρως καλύβης ἠκροῦσατο ἐκεῖ, ὑπὸ τὰς
ἀκτινοβολήσεις τοῦ σπινθηρακίζοντος πυρός καὶ
παρὰ τὰ λείψανα τοῦ καταθροῦντος ἀμνοῦ,
τῶν περὶ τοῦ ἀρματωλοῦ Ἀμπελογιάννη φημη-
γοριῶν (légendes) τοῦ ἀκαρνανικοῦ λαοῦ¹. Τὴν
αὐτὴν δ' ἐπιμονὴν ἐπεδείξατο καὶ ἐν τῇ ἐξερευ-
νήσει τοῦ ἐν Λευκάδι ἀρχαίου.

Οὐδεμία ἴσως χώρα τῆς Εὐρώπης ἔχει ὅσην ἢ
Ἑλλάς ἀτυχίαν περὶ τὰρχεῖα. Ἄν ἀληθεύει τὸ
ἐπ' ἐσχάτων ῥηθὲν ὑπὸ Γερμανοῦ ἱστορικοῦ, ὅτι
ἔθνος στεροῦμενον ἀρχαίων στερεῖται ἱστορίας,
εὐρισκόμεθα ἡμεῖς εἶπερ τι καὶ ἄλλο ἔθνος οἱ
περὶ τοῦτο δυστυχέστατοι. Τὰς πολλὰς αἰτίας
τῆς ἐλλείψεως ταύτης περὶ τὴν ἀποκατάστασιν
τῶν ἀρχαίων παρ' ἡμῖν προτίθεμαι νὰ ἐξετάσω
ἀλλαγῶν διὰ μακρῶν, ἐνταῦθα δὲ μόνον ἄς ση-
μειώσω μετ' ἄλλους τὴν ἀσύγγνωστον ἀκνηδίαν
ἀρχόντων τε καὶ ἰδιωτῶν περὶ τὴν συλλογὴν
τῶν εἰς τὴν πάτριον ἱστορίαν ἀναφερομένων ἐγ-
γράφων καὶ τὴν περιποίησιν τῶν σωζομένων
τούλάχιστον ἀξιολόγων ἀρχαίων τῆς Ἑπτανή-

1. Διὰ τοῦ σημ. ἐν σελ. 187 κ. ἔ.

σου. Ἐν τούτοις ἀξίαν μνήμης θέσιν κατέχει καὶ τὸ ἀρχαῖον τῆς Λευκάδος, χαίρομεν δὲ ὅτι οὐκ ὀλίγον ἐν αὐτῷ ἐμελέτησεν ὁ Βαλαωρίτης τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρματωλῶν, ἐκδοὺς ἐξ αὐτοῦ ἐγγραφα σπουδαῖα ἐν τῇ Κυρᾷ Φροσύνη¹ καὶ τῷ Διάκῳ².

Τοιοῦτος ὁ τρόπος τῆς ἱστορικῆς ἐργασίας τοῦ Βαλαωρίτου. Τὰ δὲ πορίσματα τῶν τοιούτων αὐτοῦ μελετῶν ἐξέθηκον ἐν ταῖς προεργασιαῖς καὶ ταῖς σημειώσεσι τῶν ποιήσεων αὐτοῦ. Ἐμπνευσθεὶς δὲ ὑπὸ τῆς αἴγλης τῶν λαμπρῶν ἐκείνων ἡμερῶν καὶ ἱστορικῶς παρασκευασθεὶς πρὸς τὴν ποιητικὴν αὐτῶν ἐπεξεργασίαν, ποίαν στάσιν ἔλαβεν ὡς ποιητῆς ἀπέναντι τῆς ἱστορίας; Ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, ἀναγκαίαν ἐθεώρει τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν· «ἡ ἱστορικὴ παράδοσις ὑπῆρχεν ἢ πύξις ἢ ὁδηγοῦσα αὐτὸν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους». Ἄλλ' ἢ τήρησις τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας δὲν ἦτο πάντοτε δυνατὴ, ἡναγκάζετο δὲ ποτε ὁ ποιητῆς νὰ ποστατήσῃ αὐτῆς. Ἄλλὰ τοὺς μὲν ἀναχρονισμοὺς ἀπέφρουγεν ὡς τὸ δυνατόν, ἐλαχίστην μόνον αὐτῶν ποιούμενος χρῆσιν ὅτε ἦτο ἀνάγκη «νὰ μὴ παραλείψῃ γεγονότα δυνάμενα καὶ ἀκτινα φωτὸς νὰ ἐπιπέμψωσιν εἰς τὴν ζοφώδη ἐκείνην ἐποχὴν.» Ὅπως δ' ἐπεζήτει τὸν συμβιβασμὸν τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας πρὸς τὰς ἐμπνεύσεις τὰς ποιητικὰς δεικνύει μάλιστα ὁ ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ Διακού γινόμενος μακρὸς λόγος περὶ τῆς ἡμέρας τοῦ θανάτου τοῦ ἥρωος. Ἐκ παραδόσεως καὶ ἄλλων πηγῶν γνωρίσας ὡς τοιαύτην ἡμέραν τὴν 14 Ἀπριλίου καὶ ἐπὶ ταύτης τῆς βάσεως ἐρειδόμενος εἶχε συνδυάσει τὸ μαρτύριον τοῦ Διακού πρὸς ἄλλα σύγχρονα δυστυχήματα, καὶ δὴ μάλιστα πρὸς τὴν ἀπαγχόνησιν τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου. Ἄλλὰ κατόπιν πεισθεὶς περὶ τῆς ἀκριβεστέρως χρονολογίας τῆς 23 Ἀπριλίου, ζητεῖ ὅπως δὴ ποτε νὰ συμβιβασθῇ τὴν ποιητικὴν ἐμπνευσίαν μετὰ τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας «πιστεύσας θεμιτὸν νὰ συμπεριλάβῃ ἐν τῷ ᾄσματι ἐκείνῳ καὶ τὸν θάνατον τοῦ Πατριάρχου καθ' ὅσον πρόκειται περὶ γεγονότος τετελεσμένου μὲν πρὸ δεκατριῶν ἡμερῶν, ἀλλὰ μὴπω συμπληρωμένου.»

Ὁμοίως δὲ προσπαθεῖ νὰ δικαιολογήσῃ καὶ ἄλλας τινὰς ἐνίοτε ἐν τῇ ποιήσει ἱστορικὰς παραβάσεις. Οὕτως ἐπιλαβόμενος, ἕνεκα τῆς ἐμφύτου ἐν αὐτῷ δυνάμει τῶν ἀντιθέσεων, τοῦ Ὁμῆρ Βριώνη ὡς ἀνταγωνιστοῦ τοῦ Διακού, παριστάνει αὐτὸν καὶ ὡς ἐκ νέου προτεινόμενον εἰς τὸν ὀπλαρχηγὸν τῆς Λεβαδείας τὰς ἀπορρήτους ὁμολογίας ἃς πρότερον εἶχε συνδέσει μετὰ τοῦ Ὀδυσσεύς. Καὶ ἐν τῇ Κυρᾷ Φροσύνη δὲ ἀποκαθιστᾷ εἰς τὸν θεῖον τῆς νέας Γαβριήλ, τὸν οὐχὶ ἰσχυρῶς βασιλεύσαντα τὴν ποιμαντορικὴν ῥάβδον, τὸν Ἄρτης Ἰγνάτιον, ἀνδρα γνωστὸν ἐν πάσῃ τῇ ἑλληνικῇ γῇ διὰ τὴν ἀγνότητα τῶν ἡθῶν

1. Ἐκδ. β' σ. 156-165 καὶ 215-232. 2. σ. 205 κ. ε.

καὶ τὴν καρτερίαν, ἣν εἶδειξε διώκων τὴν μεγάλην περὶ ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως ἰδέαν. Ἄλλ' εἰς τὰ τοιαῦτα προβαίνει σπανίως καὶ μετ' ἐπιφυλάξεως, μόνον ὅταν ἐπιβάλλωνται ὑπὸ δεινῆς ποιητικῆς ἀνάγκης.

Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ ἱστορικαὶ ἐρευναι τοῦ Βαλαωρίτου, τοιαῦτη ἡ ἱστορικὴ αὐτοῦ ἀντίληψις καὶ ἡ πρὸς τὴν ποιήσιν σχέσις αὐτῆς. Ἀσχοληθεὶς περὶ τὴν ἱστορίαν χρόνων ἀδιεξόδων ἠσθάνθη πολλαχῶς τὴν ἀνάγκην τῆς ἐξετάσεως τῶν ἐπιζώντων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης λειψάνων καὶ τῆς ἐξερρηνήσεως τῶν ἀρχαίων, ἐκφράζει δὲ πολλακίς τὴν θλιψίην του ὅτι ἡ νέα γενεὰ ἀμελεῖ τῶν τοιούτων ἐρευνῶν. «Δυστυχῶς, λέγει ἐν τῷ παραρτήματι τῆς Κυρᾷ Φροσύνης, δυστυχῶς ἡ ἱστορία τῶν χρόνων ἐκείνων διαμένει εἰς ἔτι σκοτεινὴ καὶ μόνον ἐν παρῶν διαμνημονεύονται τὰ τότε γινόμενα. Ἡμεῖς δὲ περιφρονοῦντες τὴν ἀνάγνωσιν τῶν πολλαχῶς διασπαρμένων ἀνεκδότων ἡμῶν χρονικῶν, ὑβρίζομεν τοιοῦτοτρόπως τὴν μνήμην ἀνδρῶν, αἵτινες, τσαῦτα ὑπὲρ τοῦ ἔθνους μοχθήσαντες» καὶ τσαῦτα παθόντες, οὐδὲ τὴν ἡμέραν νυτῶν χρισαν νὰ ἴδωσι τῆς προσδοκωμένης ἀπολυτρώσεως.» Καὶ ἀλλαγῶν δὲ δικαίως ἐπιφωνεῖ· «Πάντα τὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην γινόμενα» γινώσκουσιν οἱ ἐπιζήσαντες. Θαυμάζω μόνον πῶς οὐδεὶς μέχρι τοῦδε ἠθέλησε νὰ σχοληθῇ «διαφωτίζων τὰς ἡμέρας, καθ' ἃς ἐν πάσῃ τῇ ἡμερᾷ ὡς περ τις ὑπόγειος δύναμις ἐφαίνετο ὑποσειοῦσα τὸ κράτος τῶν Ὀθωμανῶν καὶ ἀγγέλλουσα τὴν ὥραν τῆς ἀνεγέρσεως. Μετ' οὗ πολὺ, τουτέστιν ὅταν ὁ λίθος τοῦ τάφου καλύψῃ καὶ τοὺς ὀλίγους ἐκείνους, οἵτινες αὐτῶν τῶν γεγονότων δύνανται εἰσεῖτι νὰ μαρτυρήσωσιν ἀντὶ ἐπισήμων ἐγγράφων, μετ' οὗ πολὺ, λέγω, πυκνῆ ὀμίχλη θέλει καλύψῃ καὶ ὀνόματα καὶ πράγματα. Κενὸν μέγα θέλει ὑπάρχει ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἡμῶν ἱστορίᾳ» θέλει ἐλλείπει ὁ πρόλογος ὁ διασαφῶν τὸν κατὰ τὸ 1821 ἐθνικὸν ἀγῶνα. Θέλουσι στερηθῆ μνημοσύνων οἱ καὶ πρότερον παθόντες ὑπὲρ τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος, καθ' ἣς ἐμάχοντο τότε πάσαι καὶ ἐπιχθόνιοι καὶ ὑποχθόνιοι δυνάμεις.»

Χαίρομεν εὐρίσκοντες τοὺς ὄρθους τούτους λόγους γεγραμμένους ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ. Πόσον θὰ ἐπεθυμοῦμεν νὰ εἰσδύσῃ ἢ πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἱστορίαν ἀγάπη αὐτοῦ καὶ ἡ περὶ αὐτῆς ἐνδελγητὴς μέριμνά του εἰς τὰ σπλάγχνα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐπ' ἴσης βαθείας ὅσον καὶ ἡ ποίησίς του. Ἄς καταβληθῇ ὑπὸ τῶν ἀρμαδίων ἢ δέουσα φροντίς περὶ τῶν ἱστορικῶν ἀρχαίων τοῦ κράτους, ἃς εἰσαχθῶσιν εἰς τὸ πανεπιστήμιον ἀσκήσεις ἱστορικαί, ἃς διαδοθῇ ὁ σεβασμὸς πρὸς τὴν περιφρονουμένην ἱστορικὴν ἀναδίφησιν καὶ ἡ ἀγάπη τῆς ἱστοριογραφίας, καὶ τότε θὰ πει-

σθῶσιν οἱ πολλοὶ ὅτι φυσικώτατον ἦτο ν' ἀγαπήσῃ τὴν ἱστορίαν ἢ ποιητικὴ διάνοια τοῦ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου, ἐπειδὴ ἡ περὶ τὴν πάτριον ἱστορίαν διατριβὴ μετέχει πολλαχῶς, ὡς ἡ ἀκραιφνὴς ποίησις μετέχει πολλακίς ἱστορικῆς ἀληθείας. ΣΗΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ.

Ο ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

ὡς πολιτευόμενος.

Τοῦ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου ὁ πολιτικὸς βίος εἶναι ἀντίγραφον πιστὸν τοῦ βίου αὐτοῦ, ὡς ποιητοῦ. Μία καὶ μόνη ἰδέα δεσπόζει ἐπὶ τῶν ποιησέων του, ὁ ὕμνος τῆς πρὸ ἡμῶν αἰῶνος τελεσθείσης μεγάλης ἐπαναστάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ γένους καὶ τῶν παρασκευασαῶν αὐτὴν ἐργασιῶν· ἕνα καὶ μόνον διώκουσι σκοπὸν τὰ ποιητικὰ ἔργα του, τὴν ἐξαψιν τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος, ὅπως περατωθῇ τὸ τόσῳ ἠρωϊκῶς ἀρξάμενον ἔργον τῆς καλυπτικῆς ἐργασίας. Καὶ ὁ πολιτικὸς βίος αὐτοῦ τὸν αὐτὸν φέρει χαρακτῆρα καὶ τὸν αὐτὸν τύπον.

Ἀπὸ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ σταδίου μέχρι τῆς τελευταίας πνοῆς του, ἐπὶ τῆς γραμμῆς αὐτῆς ἀπαρεγκλίτως ἐβάδισεν. Εἰσελθὼν εἰς τὴν Ἴονιον Βουλὴν, ὡς εἰς τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Λευκάδος, συνετάχθη τοῖς ἐπιδιώξασιν τὴν ἀπόσεισιν τῆς ἀγγλικῆς Προστασίας καὶ τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἔνωσιν τῆς Ἑπτανήσου, πᾶσαν ἄλλην ἀποκρούσαν πορείαν. Αὐτὸς ὑπῆρξεν ὁ συντάκτης καὶ ὁ εἰσηγητῆς τοῦ ἀπὸ 10 (22) Μαΐου 1862 πρὸς τὸν Λόρδον Ἀρμοστὴν Διαγγέλματος τῆς δωδεκάτης Βουλῆς τῆς Ἑπτανήσου, δι' οὗ οἱ τῶν Ἰονίων Νήσων Ἀντιπρόσωποι μίαν διετύπων ἀπόφασιν τοῦ λαοῦ τῆς Ἑπτανήσου, τὴν ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ, ἣτοι τὴν μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος ἔνωσιν. Ἡ εὐχὴ αὕτη, τόσῳ σαφῶς καὶ ἐντόνως γενομένη, ἐπραγματώθη, μετὰ τινὰς μῆνας, ὁ δὲ ἀκμαῖος καὶ ὠραῖος βουλευτὴς τῆς Ἑπτανήσου ἐχαίρετα, μετὰ τινὰς μῆνας, ὡς γεγονός τετελεσμένον, τὴν ἔνωσιν τῆς πατρίδος του μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, μετ' ὀλίγον δὲ εἰσῆρχετο, μετ' ὀγδοήκοντα ἄλλων Ἑπτανήσων, εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις συνεδριάζουσαν ἐθνικὴν Συνέλευσιν τοῦ 1862.

Καὶ ἐν τῇ Συνελεύσει ταύτῃ καὶ ἐν ταῖς ἐπομέναις, μέχρι τοῦ 1868, Βουλαῖς, ἡ εὐγλωττος καὶ γλυκεῖα καὶ ἐπαγωγὸς φωνὴ τοῦ ποιητοῦ ῥήτορος τὸ αὐτὸ ἔσχε πάντοτε ἐλατῆριον, τὸν αὐτὸν σκοπὸν, τὴν πανελλήμιον ἔνωσιν καὶ τὸν ὕμνον τοῦ ἀγῶνος. Τὴν νέαν Βασιλείαν τοῦ 1862 ἐχαίρετῆσεν ἐκθύμως, καὶ μετὰ τῆς πλειονότητος τῶν ἄλλων Ἰονίων Ἀντιπροσώπων, ἐκθύμως ὑπεστήριξε καὶ ἐν αὐταπαρνήσει, δι' οὐδὲν ἄλλο, ἢ διότι ἐδέχθη αὐτήν, ὡς προωρισμένην καὶ ὡς ἀέλλουσαν νὰ συνεχίσῃ τὸ μέγα ἔργον, αὐτὴ γενομένη τὸ κέντρον τῆς ἐθνικῆς ἐνεργείας καὶ

τὴν σημαίαν ἀναπεταννύουσα τῆς πανελληνίου ἐξεγέρσεως. Γνωστὴ δὲ ἡ ῥητορικώτατη εἰκὼν αὐτοῦ περὶ τῆς Βασιλείας, ἣν ὡς Πλάταρον παρίστα, προωρισμένην νὰ καλύψῃ καὶ δροσίῃ τὰ διασπαρμένα μέλη τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Κατὰ πόσον ἔκρινεν, ὅτι ἐν τοῖς ἔργοις ἡ εὐχὴ του αὕτη ἐπληρώθη, καὶ κατὰ πόσον οἱ πόθοι του ἐπραγματοποιήθησαν, αὐτὸς μόνος γινώσκει. Ἴσως, ἐν τοῖς ἐγγράφοις, ἅτινα κατέλιπεν, ἀνευρεθῶσιν αἱ περὶ τούτου γνώμαι του, ἐὰν μὴ καὶ ποὺ ἀλλαγῶν εὐρίσκωνται κρίσεις αὐτοῦ ἐπιτόπων προγενέστεραι. Ἄλλὰ περὶ τούτου ἄλλοτε.

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1868, ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης ἀπεχώρησε τοῦ ἐνεργοῦ πολιτικοῦ βίου, συνεπεῖα ἀτυχῶς τινος περιστάσεως ἐν τῇ Βουλῇ τοῦ ἔτους ἐκείνου, ἧς ἐγενόμην αὐτόπτης μάρτυς, ὡς συνάδελφος αὐτοῦ, καὶ ἧτις προὐκάλεσε τὴν τυπικὴν ἀποδοκιμασίαν αὐτοῦ ἐκ μέρους τῆς Βουλῆς. Βλέπων τὸν ἀπολυτισμὸν χωροῦντα ἐπὶ τὰ πρόσω καὶ τὴν ἀυθαιρσίαν δεσπόζουσαν, ἐξήφθη, καὶ ἐν στιγμῇ ἐρεθισμοῦ, ἐξ εὐγενούς ἀφορμῆς προσελθόντος, ἀπειπειράθη ἐπιθεῖν κατὰ συναδέλφου του. Αὐτὸς οὗτος μετὰ τινὰς στιγμὰς μετενόησε, διατὶ νὰ ζητήσῃ ν' ἀντικαταστήσῃ τὸ πανίσχυρον ὄπλον τοῦ λόγου καὶ τῆς καρδίας του, διὰ ταπεινότερου. Ἄλλὰ τόσῳ κακὴν ἐνεποίησεν αὐτῷ ἐντύπωσιν ἢ ἐπιβλήθη ἔσχα ἐκείνη ἀποδοκιμασία, ὥστε ἕκτοτε δὲν συνήνεσε νὰ δεχθῇ τὴν ἐπιμόνωσιν καὶ ἐπανειλημμένως προσενηχθεῖσαν αὐτῷ ὑποψηφιότητα τοῦ Βουλευτοῦ. Ἄλλως τε καὶ αἱ ἡμέραι, ἃς ἡ Ἑλλάς διῆλθεν ἀπὸ τοῦ 1868 καὶ ἐντεύθεν, δὲν ἦσαν αἱ ἡμέραι, αἵτινες ἠδύναντο νὰ καταστήσῃ προσφιλεῖ καὶ ἐπιζήτητον τῷ Ἀριστοτέλει Βαλαωρίτῃ τὸν ἐνεργὸν πολιτικὸν βίον. Αὐτὸς ἐφραντάζετο Ἑλλάδα ἠρωϊκὴν, ῥιπτομένην εἰς ἀπέλπιδα ἀγῶνα, συνεχίζουσαν τὸ ἔργον τοῦ 1821 καὶ τοὺς χρόνους τῶν Κλεφτῶν, καὶ δι' ὀμηρικῶν κατορθωμάτων περατοῦσαν τὴν ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος πάλην· ἀλλ' οἱ καιροὶ οἱ σήμερον τοιαύτην δὲν ἀπέδεγοντο πολιτικὴν, ὁ δ' Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης δὲν ἐμελλε νὰ ἔχη θέσιν ἐν αὐτῇ. Ἦν ὁ ἀνὴρ τῶν μυθικῶν χρόνων, ἡ μέλλοντος λίαν μεμακρυσμένου.

Ἄλλ' ὅμως, ὅτε ἐπίστευεν, ὅτι ἠδύνατο ἢ νὰ ὑπεκκαύσῃ τὸ φρόνημα τῆς ἠρωϊκῆς ἐποχῆς, ἢ νὰ συντελέσῃ δι' ἀμέσου ἐνεργείας εἰς τὴν πραγματώσιν τῶν ἰδεῶν του, ἐξῆλθε τῆς ποιητικῆς σκῆτης καὶ κατῆλθεν εἰς τὸ πεδίου τῆς ἐνεργείας.

Τῷ 1871 ἐχαίρετῆσεν, εἰς Ἀθήνας μεταβάς, ἐπικροτούσης καὶ θαυμαζούσης τῆς Ἑλλάδος ὅλης, τὰ ἀποκαλυπτήρια τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου. Ἐπίστευεν ὁ ποιητῆς, ὅτι ἀπεκαλύπτετο σὺν τούτοις ἐνώπιον αὐτοῦ καὶ τῆς Ἑλλάδος ἡ ἐποχὴ, ἡ ἀνειρεύετο. Τὰ δάκρυα τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἅτινα ὕψαναν τοὺς

ὀφθαλμούς τῶν ἀκροατῶν του, τὸν ἔπεισαν νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ὁ πόθος του ἐπληρώθη. Ἀλλὰ τὰ πράγματα τῷ ἔδειξαν, ὅτι ὁ ἐνθουσιασμός ἐκεῖνος ἦν ὄλιγος παροδικός, ἦν ἀστραπή σβεσθεῖσα ἐπὶ τοῦ τόπου αὐτοῦ, ὅθεν ἐξῆλθεν. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀπεχώρησε πάλιν εἰς τὴν ἐρημίαν του.

Πρὸ διετίας πάλιν, ἐνόμισεν, ὅτι ἡ ὥρα, ἣν ὠνειρεύθη, ἐσήμανε, καὶ ὅτι νέα καταρθώματα ἑλληνικά ἐμελλον νὰ παράσχωσιν εἰς τὴν Μοῦσαν του ἀφορμὴν νέων ἀσμάτων. Ἐπελήφθη τοῦ ἔργου μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως ψυχῆς ἀληθοῦς ποιητοῦ, ὑπῆρξε δὲ εἰς τῶν πρωτίστων ἐνεργῶν τῆς γενομένης κατὰ τὴν Ἡπειρον ἀποπειρᾶς πρὸς συνέχισιν τοῦ μεγάλου ἀγῶνος. Οὐδενὸς ἐφέισθη, οὔτε κόπου, οὔτε πνευματικῆς ἐργασίας, ἐκ τῶν ἰδίων δὲ οὐκ ὀλίγα ἐδάπανησε πρὸς ἐπιτυχίαν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀνεγνώρισεν αὐτὸς οὗτος, ὅτι οὔτε τὸν ἐννοοῦσιν, οὔτε αὐτὸς ἠνώσει ἐκείνους, οἷς συνέπραττε. Πλήρης καὶ τελεία ἐπῆλθεν ἡ ἀπογοήτευσίς του· βεβαίως δὲ ἡ καταβαλοῦσα αὐτὸν λύπη ἐκ τούτου οὐκ ὀλίγον συνετέλεσε, προστεθεῖσα εἰς τὴν ἐκ τῆς νόσου τοῦ ἀξίου καὶ προσφιλοῦς υἱοῦ του ἀνησυχίαν, ὅπως ἐπιτείνῃ τὸ βασανίζον αὐτὸν πρὸ ἐτῶν καρδιακῶν νόσημα καὶ ταχύτερον καταβιάσῃ αὐτὸν εἰς τὸν τάφον, ὃν αὐτὸς οὗτος ἐθεᾶτο, πρὸ καιροῦ, ἠνεωγμένον ἐνώπιόν του.

Τὴν 23 Μαΐου τοῦ ἔτους τούτου, ἐβδομάδας τινὰς πρὸ τοῦ θανάτου του, ἀφορμὴν λαμβάνων ἐκ τῶν εἰδήσεων περὶ τοῦ ἐν Μαδέρρα ἐπὶ ἀναρρώσει διατρίβοντος υἱοῦ του, μοι ἔγραψε τοὺς ὥραίους τούτους λόγους, συνοψίζοντας τὸν ὅλον βίον του:

«Ἡ καρδιά μου δὲν γνωρίζει πλέον τί εἶναι ἢ νηνεμία τοῦ ἠθικοῦ ἐκεῖνου ὕπνου, ὅστις προέρχεται ἐκ τῆς βεβαιότητος, ὅτι εὐδαιμονοῦν τὰ περὶ ἡμᾶς φίλα ὄντα. Καὶ ὅμως ἐργάζομαι. Ἐπεχείρησα μακρὸν ἱστορικὸν ποίημα, καὶ ἤδη ἐφθασα εἰς τὸ τέλος τοῦ τρίτου ἀσματος. Ἀλλὰ θὰ προσθῶ νὰ τὸ φέρω εἰς πέρας; Τὸ θέμα μου εἶναι πάντοτε τὸ αὐτό: ἀνταγωνισμός διαρκῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τῆς κατακτησεως καὶ τοῦ ζενισμοῦ. Ἄλλοτε εἶχα νὰ κάμω μὲ τὴν Τουρκοκρατίαν· τώρα δὲ μὲ τὴν Φραγκοκρατίαν.»

Ἡ ἀνάστασις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καθαρὰ καὶ ἀγνή ἀπὸ παντὸς ζενικοῦ στοιχείου, τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ γνώμων τοῦ πολιτικοῦ βίου τοῦ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου. Τούτου δ' ἕνεκα, περὶ τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Ἑλλάδος καὶ περὶ τῆς πολιτικῆς συντάξεως αὐτῆς ἐπίστευεν εἰς τὰ δόγματα τῆς τελείας ἐλευθερίας καὶ εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ἀντιπροσωπευτικοῦ πολιτεύματος. Ὁραία καὶ ἐθνικὴ ἀρχή· ὅταν δὲ αὐτὴ γίνῃ ἄρθρον πίστεως, ζώσης καὶ ἐνεργοῦ, τοῦ πολιτευομένου Ἑλληνισμοῦ, τότε μόνον ἡ ἀνάστασις ἢ τελεία αὐτοῦ καὶ ἡ σύντα-

ξίς του ἔσται γεγονός τετελεσμένον. Τὴν ἡμέραν δ' ἐκείνην τὴν εὐτυχῆ, ἢ Ἑλλάς ὅλη μετ' εὐγνωμοσύνης θ' ἀναμνησθῆ τοῦ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου, ὡς ἑνὸς τῶν πιστοτάτων ἐν τῷ πολιτεύεσθαι ἀντιπροσώπων τῆς μεγάλης ἑλληνικῆς ἰδέας.¹

ΤΙΜΟΛΕΩΝ Ι. ΦΙΛΗΜΩΝ

Ο ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Σεπτεμβρίου, καταπαύοντος τοῦ θερινοῦ καύματος, ἐπανέρχονται βαθμηδὸν εἰς τὰς ἐστίας των οἱ εἰς τὰ σιειρὰ περιχώρα ζητήσαντες καταφύγιον κατὰ τῶν φλογερῶν ἀκτίνων τοῦ ἀπτικῆς ἡλίου. Αἱ ὁδοὶ γέμουσι φορτηγῶν ἀμαξίων πεπληρωμένων οἰκιακῶν σκευῶν. Τινὰ τούτων ἐπανέρχονται ἐκ τῶν ἐξοχῶν, ἀλλὰ τὰ πλεῖστα μετακομίζουσι τὰ ἐπιπλα τῶν ἀπὸ μιᾶς εἰς ἄλλην οἰκίαν μετοικούντων· διότι κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον ἐνιαυσίως γίνεται ἐν Ἀθήναις ἀνελλιπῶς καθολικὴ σχεδὸν μετοικεσία. Τοῦτο δὲ κατήνησε παρ' ἡμῖν ἐξίς, καὶ πολὺ στενοχωροῦμεθα ὡσάντις ἀναγκασθῶμεν νὰ διαμείνωμεν δύο κατὰ σειρὰν ἔτη ἐν τῇ αὐτῇ οἰκίᾳ. Τὸ εὐμετάβολον τοῦ Ἀθηναϊκοῦ κλίματος κατέστησε φαίνεται καὶ τοὺς κατοίκους ἐπιρρεπεῖς εἰς τὰς μεταβολὰς τοσοῦτον, ὥστε ἀνυπομόνως ἀναμένοντες τὴν πρώτην Σεπτεμβρίου διὰ νὰ ἀλλάξωμεν κἀν οἰκίαν, ἀφοῦ δὲν δυνάμεθα νὰ ἀλλάξωμεν πολλὰ ἄλλα πράγματα τῶν ὁποίων τὸ ὁμοίωμα καὶ τὸ μονότονον ἀπαρέσκει. Καὶ ἄλλοι μὲν μετοικοῦσι, διότι ἡ οἰκία των ἦτο ὑγρὰ ἢ ψυχρὰ, ἄλλοι δὲ διότι ἦτο στενόχωρος, ἄλλοι δὲ διότι ἦτο πληκτικὴ καὶ ἄλλοι τέλος διὰ νὰ κατοικῶσι κατ' ἔτος πρώτοι εἰς νεοδημητέους οἰκίας, ὅπερ τῇ ἀληθείᾳ δὲν εἶναι δυσἄρεστον, ἀν καὶ ὁ κατοικῶν οἰκίαν παρθένον διατρέχει τὸν κίνδυνον νὰ ἐπικαλεσθῆ τὴν συνδρομὴν τοῦ κ. Στραβοσκιάδη ἐκ Καλαμών, ὅστις κατέχει τὸ μυστικὸν νὰ θεραπεύῃ διὰ τριῶν καταποτίων παντὸς εἶδους ρευματισμοὺς καὶ ἀρθριτίδας.

Μετακομίζονται λοιπὸν τὰ ἐπιπλα ἀπὸ οἴκου εἰς οἶκον, ἐπειδὴ δ' ἐν Ἀθήναις δὲν ἔχομεν τὰ καμμέγιστα ἐκεῖνα ἐστεγασμένα καὶ διὰ κηρωτῶν πανίων περιπεφραγμένα ἀμάξια ἐντὸς τῶν ὁποίων, ὡς ἐν μεγάλῃ ἀποθήκῃ φορητῇ, μετακομίζονται ἐν τῷ πεπολιτισμένῳ κόσμῳ τὰ οἰκιακὰ σκεύη καλῶς ἐντεθειμένα καὶ πεφυλαγμένα ἀπὸ τοῦ ἡλίου, τῆς βροχῆς καὶ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν περιέρχων, τὰ ἐπιπλα παρ' ἡμῖν μεταφέρονται ὡς πᾶσα ἀκατέργαστος ὕλη, ὡς οἱ λίθοι, τὸ χῶμα, τὰ ξύλα, ὑποκείμενα εἰς πᾶσαν τῆς ἀτμοσφαιρᾶς μεταβολὴν καὶ παντὸς

1. Εἰδικώτερον καὶ ἐκτενέστερον περὶ τοῦ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου σκοπεῖω νὰ γράψω ἀκολούθως, ἀποτίων φόρον ἀγάπης καὶ μακρᾶς φιλίας καὶ θαυμαστοῦ εἰς τὸν ἄριστον Ἑλληνα καὶ ἐπιφανῆ Πολίτην.

ΑΘΗΝΑΪΚΑΙ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

IB'

Τῆς ΚΥΡΙΑ Χ'—ΕΙΣ ΤΟΥΡΙΝΟΝ.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 19 Αὐγούστου 1879.

διαβάτου τὴν περιέργειαν. Καὶ ναὶ μὲν ὁ τρόπος οὗτος τῆς μεταφορᾶς δὲν ἀρέσκει εἰς τὰς οἰκοδομοποιίας, αἵτινες καθ' ἑκάστην μετακόμισιν ὑπολογίζουσι τοσαύτην φθοράν, ὥστε θεωροῦσι τρεῖς μετοικήσεις ἰσοδυναμούσας πρὸς πυρκαϊάν, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου διασκεδάζουσιν οἱ κερηνότες παροδίται βλέποντες παρελάσσοντα παντοειδῆ καὶ ποικιλόμορφα σκεύη, ἐξ ὧν τῶν αἰῶνων καὶ πασῶν τῶν χωρῶν τῆς οἰκουμένης περισυναχθέντα, ὧν πολλὰ καὶ ἀπόκρυφα. Τῶν βασιλείων τῆς Νεαπόλεως τὸ νυκτερινὸν σκεῦος μετὰ πομπῆς διὰ τῶν ὁδῶν ἄλλοτε περιήγετο, οἱ δὲ μεταγενέστεροι Ἀθηναῖοι φιλαρέσκως προσεπιδεικνύουσιν εἰς τὸν δῆμον κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον καὶ τὸν κάκκαθον αὐτῶν καὶ τὴν σκάφην καὶ τὸ κλασικὸν καθουρδιστήριον.

Ὁ Σεπτέμβριος εἶναι ὁ ἐπισημότερος τῶν μηνῶν καὶ ἔχει λόγον πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὴν θρησκείαν, οἷον ἡ 31 Δεκεμβρίου πρὸς τοὺς ἐμπόρους, διότι τὴν 9 Σεπτεμβρίου γίνεται ὁ ἰσολογισμὸς τῶν ἡμερῶν καὶ νυκτῶν καὶ κλείονται τὰ βιβλία τῆς ἐξαμηνίας, πολλῶν τραπεζῶν ἀκριβεστέρον, ὡς βεβαιῶν ἢ πάσης ὑπονομίας ἀπηλλαγμένη ἐξελεγκτικὴ ἐπιτροπὴ τῶν ἀστρονόμων. Τὸν Σεπτέμβριον περιμένει ὁ γεωργὸς διὰ νὰ ποτισθῆ ὁ ἐλαιὸν αὐτοῦ καὶ ὁ κηπουρὸς διὰ νὰ βλαστήσῃ τὰ κρόμμυά του. Τὸν Σεπτέμβριον ἀπλόνοι ἐπὶ τῶν ὁδῶν ἡ δημοτικὴ ἀρχὴ τοὺς χάλικας τῆς ἀναμένουσα τὴν στρῶσιν καὶ ἰσοπέδωσιν αὐτῶν ἀπὸ τὴν βροχὴν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοὺς πόδας τῶν δημοτῶν. Τὸν Σεπτέμβριον ἀσπρίζουσιν οἱ διδάσκαλοι τοὺς τοίχους τῶν σχολείων των καὶ ὑποδέχονται τοὺς μαθητάς, ὡς καὶ οἱ ξενοδόχοι τοὺς περιηγητάς. Τὸν Σεπτέμβριον περιμένει καὶ ὁ φίλος τοῦ Βάκχου μετὰ παλμῶν διὰ νὰ πληροφρηθῆ περὶ τῆς ἀφρονίας τοῦ οἴνου κατὰ τὸ ἐπιπὸν ἔτος· κυττάζετε τον πῶς ἀτενίζει τρυφερῶς μὲ τοὺς ἐουθεροὺς ὀφθαλμούς του τὰ κατὰ μῆκος τῶν ὁδῶν παρατεταγμένα βαρέλια· νομίζεις ὅτι θὰ τὰ ἐναγκαλισθῆ. Τὰ στέρνα αὐτῶν, τὰ ὁμοιάζοντα γαστέρας λαυριοφάγων, περικλείουσιν ὄλους αὐτοῦ τοὺς πόθους.—Τὸν Σεπτέμβριον τέλος ἀναμένεται ὁ χειμῶν, τὴν δ' ἔλευσιν του προμηνύουσι τὰ καταβασμένα μούτρα τῆς φύσεως, ὁ συνεφώδης οὐρανός, αἱ βρονταί, ἡ σφοδρότης τοῦ ἀνέμου, καὶ ἰδοὺ ὁ πολὺς γέρον πλησιάζει παρακολουθούμενος ὑπὸ πολυπληθοῦς ἐπιτελείου, τῆς συνάγωγης καὶ τῶν ρευματισμῶν προπορευομένων. Πρὸ δὲ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως ὑποδέχεται τὸν χειμῶνα πρεσβεία συγκροτουμένη ἐξ ἰατρῶν, φαρμακοποιῶν, βδελοπυλῶν, ῥαπτῶν, κομμωτῶν, καπνοδοχοκαθαριστῶν, χοροδιδασκάλων. Ὅλα τὰ σωματεῖα δεξιοῦνται τὸν χειμῶνα ἐν ἀγαλλιάσει, πολλὰ καὶ καλὰ ἐκ τῆς ἀφιξέως του προσδοκῶντα . . .

Θ. Ν. Φ.

Ἄν τὴν παρελθούσαν ἐβδομάδα δὲν ἔλαβες γράμμα μου, συλλογίσου ὅτι δὲν ἔλαβα καὶ ἐγὼ ἰδικόν σου, καὶ συγχώρησόν με, ἀφοῦ καὶ σύ ἔχεις ἀνάγκην συγχωρήσεως. Μὴν ὑποθέσῃς ὅμως ὅτι ἡ ἔλλειψίς μου ἦτο πληρωμὴ τῆς ἐλλείψεώς σου. Ὅχι· δὲν εἶμαι τόσον ἐκδικητικὴ. Ἀφορμὴ τῆς σιωπῆς μου ἦτο ἄλλη, κοινότερα πολὺ καὶ ἀθωότερα· ἡ ἀμέλεια. Δὲν ἤξεύρω πῶς καὶ διατί, ἀλλὰ τοσαύτη μὲ εἶχε καταλάβει τὴν παρελθούσαν ἐβδομάδα ἀδράνεια, τοσοῦτος βαρεμὸς κατὰ τὴν ἐκφραστικωτάτην λέξιν τοῦ λαοῦ, ὥστε ὄχι μόνον ἡ χεὶρ μου δὲν ἐνετεινέτο εἰς ἐργασίαν οἰανδήποτε, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ νοῦς μου ἐδαρύνετο νὰ σκεφθῆ. Δις μόλις ἢ τρεῖς προσεπάθησα νὰ ἀποσείσω τὴν ὀνηρίαν μου, ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲν τὸ κατώρθωσα. Σ' ἐθυμήθην, ἐθυμήθην τὸ χρέος μου, τὴν ὑπόσχεσίν μου, ἀλλ' ἀδύνατον ὑπῆρξε νὰ κρατήσωσιν οἱ δάκτυλοί μου τὸν κάλαμον. Ὁ χάρτης ἔμεινεν ἐμπρὸς μου λευκός, ἡ χεὶρ μου κατέπεσεν ἀδρανῆς, ἐχαστήθην, καὶ . . . Ἀλλ' ἀρκεῖ· κινδυνεύω νὰ πάθω καὶ τώρα τὰ ἴδια, περιγράφουσα τὴν παλαιάν μου κατάστασιν. Ἡ ἀνάμνησις μόνῃ τοῦ παλαιοῦ ἐκείνου καὶ ἡθονικοῦ χασμῆματος διαστέλλει καὶ πάλιν τὰς σιαγόνας μου εἰς χάσμημα νέον. Σήμερον ὅμως ἔχω θέλησιν. Ἀφίνω τὸν κάλαμον ἐπὶ στιγμῆν, ἐγείρομαι, κάμνω δύο τρία βήματα εἰς τὸ δωμάτιόν μου, πίνω ἀπνευστί ἐν ποτήριον ὕδατος ψυχροῦ καὶ διαυγοῦς—ἀπὸ τὸ φρέαρ τῆς οἰκίας μου, σημειώσαι, διότι τὸ ὕδωρ τῆς πόλεως δὲν πίνεται πλέον—καὶ ἀναλαμβάνω τὴν ἐργασίαν μου, διότι ἄλλῶς, ἀν σ' ἀφίνα καὶ αὐτὴν τὴν ἐβδομάδα χωρὶς ἐπιστολήν, δὲν ἤξεύρω τί ἤθελες μοῦ ψάλλει τὴν ἐπομένην.

Ἐλα, λοιπὸν, πηγαίνωμεν ὁμοῦ εἰς τὸ Ἄντρον τῶν Νυμφῶν, ν' ἀκούσωμεν τὴν Εἰρήνην ψάλλουσαν. Σοῦ τὴν εἶχα ὀνομάσει Γιαννοῦλαν εἰς μίαν τῶν προηγουμένων μου ἐπιστολῶν, ἀλλ' ἔκαμα λάθος καὶ σπεῦδω νὰ τὸ διορθώσω. Γιαννοῦλα εἶνε τὸ ἄσμα καὶ ὄχι ἡ αἰοδός, καθὼς θὰ ἴδῃς μετ' ὀλίγον. Εἰσεργάμεθα λοιπὸν καὶ πάλιν εἰς τὸ πολυπαθὲς ἐκεῖνο Ἄντρον, ὅπου πρὸ δύο περίπου μηνῶν ἠκούσαμεν ὕλακτούσας τὰς γερμανικὰς χάριτας. Ὁ θίασος ἐκεῖνος ὁ γερμανικὸς κατέλιπεν ἤδη πρὸ ἐνὸς περίπου μηνὸς τὴν σκηνήν, ἐπὶ τῆς ὁποίας δὲν κατώρθωνε, φαίνεται, ν' ἀνανεώσῃ τοὺς παλαιούς του θριάμβους, καὶ μετεκομίσθη μὲ ὅλα του τὰ τύμπανα καὶ τὰ κρόταλα εἰς τὸν παρὰ τὰς στήλας τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς φυτρώσαντα ἐντὸς τοῦ βέουματος Κήπον τοῦ Παρθενῶνος. Τὴν θέσιν του δὲ κατέλαβε συμμιγῆς τις ἄλλη φῶδικὴ καὶ μιμικὴ

καὶ χορευτικὴ συγχρόνως ἑταιρία, ἐξ Ἑλλήνων συνάμα καὶ Ἰταλῶν καὶ Ἀνατολιτῶν προχεύει συγμορτοθεΐσα. Ὁ θίασος δὲ οὗτος ὁ ποικίλος καὶ ἀστείωτατος—χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ ἐννοεῖται—ὄρχηστραν τοῦ ἔχει ἓνα καὶ μόνον Ἀτλαντα, δέροντα εὐσυνειδήτως καθ' ἐσπέραν ἐπὶ πέντε συνεχεῖς ὥρας παράφωνον κλειδοκύμβαλον, οὐτινος ἡ ἡλικία τοῦλάχιστον ἐπέβαλλε πλείωτερον σεβασμὸν (ἡ ἀνασκοπῆν ὡς λέγουσι σήμερον), καὶ ἀδάμαντά του τὴν σμυρναίαν Εἰρήνην, ἥτις τετράκις ἢ πεντάκις τῆς ἐσπέρας ἐναλλάσσει τὸ τουρκικὸν *sabaï* πρὸς τὸ βαρὺ καὶ παθητικὸν μέλος δημοτικῶν τινος ἄσματος. Τὸ πλείωτον μέρος τῶν θεατῶν ἔρχεται ν' ἀκούσῃ αὐτὰς ἰδίως τὰς ἀνατολικὰς τῆς Εἰρήνης μελωδίας, μονότονους μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἀλλ' οἰκείας ὅμως εἰς τὰ ὄρα τῶν ἀκρατῶν, συνοδευομένης δὲ δι' ἐνὸς βιολίου ὑπὸ σμυρναίου τινος μουσικοῦ καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς αἰοῦδι διὰ παραδόξου τινος ὄργανου, πολλὴν ἔχοντος τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸ γερμανικὸν *Zither*. Δι' αὐτὸν δὲ τὸν λόγον εἶνε συνήθως τὸ κοινὸν τοῦ Ἀντροῦ ἱκανῶς συμμιγῆς, οὐδ' ἀποπνέει, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἀρώματα τοῦ *Lubin* καὶ *Atkinson*. Ὑπάρχουσιν ὅμως μεταξὺ αὐτοῦ καὶ θεαταὶ εὐρωπαϊκωτέραν ἔχοντες τὴν καλλιαιθησίαν, οἵτινες τέρονται πλείωτερον ἐκ τῆς βραχνῆς κραυγῆς κολοσσαίου τινος βαρυτόνου περιφερομένου εἰς τὴν σκηνὴν καὶ παθητικώτατα χειρονομούντος μονωδίου τινος τοῦ *Trovatore*, ἢ ἐκ τοῦ ὄξεος συριγμοῦ μελιταίας τινος ὑψιφώνου, ἢ ἡ πρασινοπόρφυρος ἐνδυμασία τῆς μεταβάλλει εἰς ἀληθῆ χρυσόμυϊαν, ἢ ἐκ τῶν στερεοτύπων μορφασμῶν τοῦ ἀλευρωμένου προσώπου ἡλιθίου τινος *ragliaccio*, ἢ τέλος καὶ ἐκ τῶν χαριστάτων ἀλμάτων δύο στυχοιροτονήτων χορευτριῶν, αἵτινες οὐδεμίαν ἔχουσι δυσκολίαν νὰ περιφέρωσι τὸν δίσκον των εἰς τὸ κοινόν, χωρὶς οὐδὲως νὰ μεταβάλλωσι τὴν στοιχειώδη αὐτῶν ἐνδυμασίαν, συνοδευόμεναι ὅμως πάντοτε ὑπὸ δεκαετοῦς τινος βρακοφόρου καὶ ἀνυποδήτου *kislar-aga*.

Ἄλλ' αὐτὰ πάντα ἀποτελοῦσι τὸ ἀστεῖον μέρος τῆς παραστάσεως. Τὸ σπουδαῖον καὶ ἱκανῶς ἀξίον προσοχῆς ἀποτελεῖ τὸ ἀνατολικὸν ἄσμα τῆς Εἰρήνης. Πέζευε ὅτι ἡ μουσικὴ αὐτῆ δὲν σ' ἐνθουσιάζει ὅσον τὸν *K. Ducoudray*. Σοῦ φαίνεται, ὡς πολλάκις μὲ εἶπες, φοβερὰ μονότονος καὶ παντελῶς ἀβύρρητος, ἴσως δὲ δὲν ἔχεις καὶ πολὺ ἄδικον. Σημειώσαι ὅμως, ὅτι δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον, ὅτι τὰ ἀνατολικά μέλη εἶνε ἱκανῶς μονότονα καὶ ἀβύρρητα, ἀπαραίτητον εἶνε, ὅπως εὐαρεστήσωσι, νὰ ἄδωνται ὑπὸ ψάλτου, ὅστις καὶ φωνὴν ἰδίαν πρὸς τοῦτο πεπλασμένην νὰ ἔχῃ, καὶ νὰ τὰ αἰσθάνηται βαθέως, καὶ ἡσυχρῆς νὰ ἦνε διὰ μακρῶν. Τότε μὲ συγκινεῖ πολλάκις ἡ ἀνατολικὴ μελωδία μέχρι

μυθῶν τῆς καρδίας μου· ἢ μονότονος ἐκείνη, ἢ κατ' ἐλάσσονα τρόπον (*minore*) ἀδιακόπως φερομένη, ἀλλ' ἐντέχνως ὅμως ποικιλομένη διὰ τρομώδους λαρυγγισμοῦ μουσικῆ φράσις, μὴ προξενεῖ ἀνέκφραστον τινα, ἀλλὰ γλυκεῖαν βραθυμίαν, καὶ τὸ οὖς μου, ὅχι μόνον δὲν κουράζεται ὑπὸ τοῦ βαρέως συρομένου ῥυθμοῦ, ὅστις οὔτε τέλος ἔχει πολλάκις οὔτε ἀρχήν, ἀλλὰ τὸν παρακολουθεῖ τούναντιον εὐαρέστως, καὶ ὅταν τὸ ἄσμα παύσῃ, τὸν παρατείνει πολλάκις δι' ἐνδομύχου τινος καὶ μυστηριώδους ἤχους.

Αὐτὸ μοὶ συνέβη προχθὲς ὅτε ἤκουσα τὴν Εἰρήνην ψάλλουσαν τοὺς ὠραίους αὐτοὺς δημοτικούς στίχους:

Ὅλαις ἡ νηαὶς παντρεύονται καὶ παίρνουν παλληκάρια·
κ' ἐγὼ ἢ Γιαννοῦλα ἢ ὠμορφὴ πῆρα τὸ παραζάρι.
Σιμά του πάντα κάθουμαι· τοῦ κρένου δὲν μοῦ κρένει·
ψωμί τοῦ δίνω, δὲν τὸ τρώει· κρασί καὶ δὲν τὸ πίνει.

Ἡ κλαγγὴ τῆς φωνῆς τῆς, καίτοι δὲν ἔχει πλέον τὴν δρόσον τῆς πρώτης νεότητος, ἔχει ὅμως σπάνιον ἀληθῶς τὸ κάλλος. Εἶνε φωνὴ μεσοφώνου βαθεῖα, πλήρης, ἡχηρὰ καὶ δμαλωτάτη, ἐκφράζει δὲ πάθος ἀληθές καὶ ἀνεπιτήδευτον, καὶ—ὅπερ σπανιώτατον εἰς ἀνατολίτικας αἰοῦδας, εἶνε καθαρὰ τοῦ στήθους φωνή, οὐδέποτε ἐπικαλουμένη τῆς ῥινὸς τὴν βοήθειαν, ὡς ἐπικαλοῦνται τὴν βοήθειαν τοῦ *fausset* οἱ εὐρωπαϊκοὶ ψάλται. Κρῖμα ἀληθῶς, ὅτι τοιαύτη φωνὴ δὲν ἔτυχεν εὐρωπαϊκοῦ διδασκάλου, οὐδ' ἐμορφώθη διὰ σπουδῶν τακτικῶν.

Μοῦ παραπονείσαι ὅτι δὲν σοῦ γράφω περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ θεάτρου. Ἄν σοῦ ἔγραφα θὰ μοῦ παρεπονείσο ὅτι σοῦ γράφω, καὶ θὰ μοῦ ἔλεγες ὅτι καταστρέφω τὴν θεραπείαν σου. ΣΟΦΙΑ

Γινώμαι καὶ σκέψεις ἠθικαὶ τοῦ δουκὸς

ΔΕ-ΛΑ-ΡΟΣΦΟΥΚΩ

[Μετάφρασις Γ. Ζωγιοῦ.]

234.

Ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐξ ὑπερφηανείας μάλλον, ἢ ἐξ ἀμαθείας, ἀποκρούομεν ἐπιμόνως τὰς ἐπικρατούσας δόξας. Ἐπειδὴ δὲ εὐρίσκομεν τὰς πρώτας τῆς ἀγαθῆς μερίδος ἔδρας κατελιχμῆνας, οὐδὲως στέργομεν τὰς ἐσχάτας.

235.

Ἡ ἀπὸ τῶν δυστυχημάτων τῶν ἡμετέρων φίλων λύπη εὐκόλως παρηγορεῖται, ὅταν τὰ δυστυχήματα αὐτῶν χρησιμεύωσι πρὸς ἀπόδειξιν τῆς πρὸς αὐτοὺς ἡμετέρας ἀγάπης.

236.

Κατὰ τὰ φαινόμενα, ἡ φιλαυτία γίνεται τῆς ἀγαθότητος θύμα, καὶ ἀπαρνέεται ἑαυτήν, ὅταν πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ πλησίον ἐργάζεται. Ἐν τούτοις ὅμως αὐτὸς τοῦ φέρεσθαι ὁ τρόπος εἶναι ἢ ἀσφαλεστέρη ὁδὸς, ἢ πρὸς τοὺς σκοποὺς ἡμῶν ἀγούσα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἐπὶ τῇ προφά-

σει ὅτι δωροῦμεν, δανειζόμεν ὡς τοκογλύφοι· ἐν συνόψει δὲ, οὕτω φερόμενοι, σαγηνεύομεν τὴν εὐμείναιαν τοῦ κόσμου διὰ τρόπον πανούργου καὶ λεπτοῦ.

ΔΑΝΕΙΟΝ ΠΝΕΥΜΑ

— Εἶδες τὴν μυστήν μου . . . Εἶναι ἀσχημοτάτη ἀλλὰ 200,000 στρογγυλὰ φραγκάκια! Προῖκα μιᾶ φορᾶ! . . . Τὴν παίρνω μὲ κλειστά τὰ μάτια.

— Αἶ, φίλε μου, τὸ καλλίτερον ποῦ θὰ κάμῃς εἶναι νὰ μὴ τὰ ζεταναιοῖξῃς.

ΑΛΗΘΕΙΑΙ

* * Ὁ κόσμος κατοικεῖται ὑπὸ ἐθνῶν, ὧν οἱ θεομοί, τὰ ἔθιμα καὶ ἡ γλῶσσα διαφέρουσιν ἐπ' ἀπειρον· ἐπειδὴ ὅμως τὰ κινουῦντα αὐτοὺς πάθη εἶναι πανταχοῦ τὰ αὐτὰ, ἡ παγκόσμιος ἱστορία εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτὸ δρᾶμα παριστανόμενον εἰς διαφόρους γλώσσας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Ἡ ἀνταποκριτὴς τῶν *Ἡμερησίων Νέων* Ἀρχιεπίσκοπος Φόρβες, οὗ ἡ φήμη εἶναι σήμερον παγκόσμιος, ἐπέτελεσε κατ' αὐτὰς νέον κατόρθωμα. Παρακολουθῶν τὸν ἐν τῇ νοτίᾳ Ἀφρικῇ ἀγγλικὸν στρατόν, μετὰ τὴν ἐν Οὐλουνδῇ νίκην κατὰ τῶν Ζουλοῦ, ἐπρότεινε νὰ κομίσῃ αὐτὸς τὴν εἰδήσιν εἰς τὸν εἰς τὰ παράλια διατρίβοντα ἔτι στρατηγὸν Οὐολσελέην καὶ πράγματι, λαθῶν πληθὺν ἐπιστήμων καὶ ἰδιωτικῶν τηλεγραφημάτων, ἀνεχώρησεν, ὀψίας ἤδη οὔσης, μόνος διὰ γῶρας ἀκατοικήτου καὶ δασώδους ἐνθα ἀνὰ πᾶν θῆμα ἐκινδύνευε ν' ἀπαντήσῃ στίχη ἐξηγριωμένων ἐχθρῶν, καὶ διήνυσεν, ἐν διαστήματι 94 ὥραν, 210 ἀγγλικά μίλια, ἀναπαυθεὶς ἐν τούτῳ τῷ μεταξύ ἐξ μόνον ὥρας καὶ ἀλλάξας ἐξάκις ἵππον. Ὡς ὁδὸς ἐχρησίμευον αὐτῷ τὰ ἔχνη, αἵτινα εἶχον καταλίπει αἱ ἄμαξαι τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ κατὰ τὴν διάβασίν των. Ἄλλ' ἡ ὀμίλη ἦτον τοσοῦτον πυκνὴ, ὥστε ἅπαξ ὁ τολμηρὸς Ἀγγλος ἀνταποκριτὴς ἠναγκάσθη ν' ἀφιππεύσῃ καὶ ν' ἀναζητῇ τὰ ἔχνη διὰ τῆς χειρὸς· σημειωτέον δ' ὅτι ἡ ἐλαχίστη ἀποπλάνησις θ' ἀπέβαινε πρόξενος βεβαίου θανάτου, διότι ἐγγὺς ὑπῆρχον βαθύτατα τέλματα. Ὅπως ἐκτιμήσῃ τις δεόντως τὴν καρτερίαν καὶ μεγαλοψυχίαν τοῦ Φόρβες, δέον ν' ἀναλογισθῇ ὅτι πρὸ τῆς ἀνχωρήσεώς του εἶχε παραστῆ ἐφιππος εἰς τὴν μάχην τοῦ Οὐλουνδῆ καὶ ἦτον ἤδη κατάκοπος καὶ νῆστις καὶ ὅτι ἔφερον εἰς τὸν πόδα μικρὸν τραῦμα ἐξ ἐσθεσμένης ἐχθρικής σφαίρας, ὅπερ καθ' ὁδὸν ἐφλογίσθη καὶ ἐπροξένει αὐτῷ πόνον. Οὐχ ἦττον κατόρθωσε ν' ἀναγγεῖλῃ τὴν νίκην εἰς τὸν Οὐολσελέην δύο ὄλας ἡμέρας πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ ἀγγελιαφόρου, ὃν ἐξέπεμψεν ὁ στρατηγὸς Χέλμορδ ἐξ Οὐλουνδῆ μίαν ὥραν μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του. Ἄλλ' ἀφιχθεὶς εἰς Δούρ-

βαν ἐνόσησεν ἐκ πυρετοῦ καὶ κατεβλήθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἀγγλίαν. Τὸ ἱππευτικὸν τοῦτο κατόρθωμα τοῦ Φόρβες δὲν εἶναι τὸ πρῶτον. Καὶ κατὰ τὸν τελευταῖον ῥωσσοτουρκικὸν πόλεμον, μετὰ τὴν μάχην τῆς Σίπκας αὐτὸς πρῶτος ἀφίχθη εἰς τὸ ἐν Γορνι-Στουδένι ῥωσσοικὸν στρατηγεῖον καὶ ἀνήγγειλε τὴν ἐπιτυχῆ ἀμυναν τῶν Ῥώσων, ἀξιοθεὶς μάλιστα τῆς τιμῆς νὰ προσέλθῃ καὶ ἐνώπιον τοῦ αυτοκράτορος καὶ ν' ἀφηγηθῇ αὐτῷ τὰ κατὰ τὴν μάχην, σχεδιάσας ἐπὶ τοῦ χάρτου τὰς θέσεις τῶν διαφόρων σωμάτων. Ὁ αυτοκράτωρ τοσοῦτον ἐθαύμασε τότε τὴν εὐψυχίαν καὶ τὰς γνώσεις τοῦ ἀνδρός, ὥστε ἀπένευμεν αὐτῷ τὸ παράσημον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Καὶ τὴν ἤτταν τῶν Ῥώσων πρὸ τῆς Πλέβνας πρῶτος ἀνήγγειλεν εἰς τὸ εὐρωπαϊκὸν δημόσιον ὁ Φόρβες, ἐπιστείλας εἰς τὰ *Ἡμερησία Νέα* δωδεκάστηλον τηλεγράφημα. Ἀλλὰ καὶ πῶς ἀμοιβόνται τοιαῦται ὑπηρεσίαι ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ! Μετὰ τὸν ῥωσσοτουρκικὸν πόλεμον ἡ σύνταξις τῶν *Ἡμερησίων Νέων*, εὐγνωμονοῦσα, ἀπένευμε τῷ Φόρβες ἑκατακτον ἀμοιβὴν ἐκ 50,000 φράγκων, ἔτι δὲ πλείονα ἐκέρδησεν ἐκ τῆς ἐκτυπώσεως τῶν ἀλληλογραφῶν του εἰς ἴδιον σύγγραμμα καὶ ἐκ τῶν ἀναγνωσμάτων, αἵτινα ἐποιήσατο εἰς διαφόρους ἀγγλικὰς πόλεις. Οὐχ ἦττον ἐπωφελῆς ὕλικῶς τε καὶ ἠθικῶς θ' ἀποβῆν νῦν αὐτῷ ἡ συμμετοχὴ εἰς τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Ζουλοῦ. Ἡδὴ βουλευτὴς τις ἐπρότεινε ν' ἀπονεμηθῇ αὐτῷ κατ' ἐξάίρεσιν ἀγγλικὸν παράσημον.

Πρὸ τινων ἐτῶν ἐν μικρᾷ τῆς Νορμανδίας κόμη ἀνωρύχθη ἐξ ἀγροῦ λίθος μέγας, φέρων ἐπιγραφὴν *I. L. C. D. A.* Ὁ νεαρὸς δήμαρχος ἀνήγγειλε τὸ εὑρημα πρὸς τὴν ἐν Παρισίοις Ἀκαδημίαν τῶν ἐπιστημῶν καὶ παρεκάλει τοὺς σοφοὺς νὰ ἔλθωσι καὶ ποιήσωσιν ἐρεῦνας ἐπὶ τόπου, διότι ὁ βαρὺς λίθος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ σταλῇ διὰ ταχυδρομείου. Πολλοὶ τῶν ἀρχαιολόγων ἐσπευσαν εἰς τὴν κόμην, ἀλλ' ἀμέσως αἱ γνώμαι αὐτῶν ἐγένοντο δίχα· οἱ μὲν ἀνεγίνωσκον «*Iunius Lucius Cajus Decimus Aedilis*», οἱ δὲ ἀντὶ *Cajus* ἀνεγίνωσκον *Caesar* καὶ ἀντὶ *Aedilis Africanus*. Ἐτι μᾶλλον ἐδιχονόησαν ἐπιχειρήσαντες νὰ εὐρωσι τὴν γένεσιν καὶ τὴν ἐννοιαν τῆς ἐπιγραφῆς· ἡ ἔρις κυζάνετο, οἱ ἀρχαιολόγοι ἀπεκάλουν ἀλλήλους *imbécile*, ἴσως δὲ καὶ θὰ συνεπλέκοντο, ἐὰν μὴ ἔλυε τὴν διαφορὰν γερόντιον κατὰ συγκυρίαν διαβαῖνον ἐκεῖθεν. «Τὸν λίθον τοῦτον, εἶπεν, ἔθηκεν ὁ πρόπαππός μου ἐν τῷ ἀγρῷ του ὡς ὄριον, ἐν ᾧ ἦμιν ἐγὼ βρέφος· δηλοῖ δὲ ἡ ἐπιγραφὴ «ἐδῶ εἶναι ἡ ὁδὸς τῶν ὄνων» *Ici le chemin des ânes*. Κατηφεῖς οἱ λόγιοι καὶ κατρηχυμμένοι ὑπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια.

Εἰς τὰ ἐγγὺς τῆς Βιέννης τελεσθησόμενα κατ' αὐτὰς μεγάλα γυμνάσια τοῦ ἱππικοῦ, γρά-

φει ἡ «Κλειώ,» ἅπασαι αἱ εὐρωπαϊκαὶ κυβερνήσεις ἀπέστειλαν στρατιωτικούς ἀντιπροσώπους. Ἡ μικρὰ Σερβία ἀπέστειλεν ἐκεῖσε ἑπτὰ ἀξιωματικούς, τὸν συνταγματάρχην τοῦ πυροβολικοῦ Βογίσεβιτς, τὸν ἀντισυνταγματάρχην Πάρλοβιτς, τὸν ταγματάρχην τῶν γενικῶν ἐπιτελῶν Ἰωβάνοβιτς, τὸν ἑλαρχὸν Γρουβάνοβιτς, τὸν λοχαγὸν τοῦ πυροβολικοῦ Ἀθανάσοβιτς καὶ τὸν λοχαγὸν τοῦ πεζικοῦ Ναϊδάνοβιτς. Ἐγράψαμεν καθ' ἕκαστα τὰ ὀνόματα τῶν σέρβων ἀξιωματικῶν ἵνα ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης μεθ' ὀπόσης μερίμνης καὶ ἐπιμελείας ἀσχολεῖται ἡ Σερβία περὶ τὸν καταρτισμὸν ἀξιωματικῶν κατὰ τὰς προόδους τῆς στρατιωτικῆς ἐπιστήμης. Δὲν αἰσθάνεται ἀρὰ γε καὶ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις τὴν φιλοτιμίαν νὰ μιμηθῇ τὸ παράδειγμα τῆς Σερβίας; Ἡ μήπως ἀρκεῖ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς στρατιωτικῆς ἐπιδόσεως τῆς Ἑλλάδος, ὅτι αἱ ἐν Ἀθήναις στρατιωτικαὶ μουσικαὶ παίζουσι ἐν ταῖς πλατείαις πρὸς διασκεδάσιν τῶν φιλομούσων, οἱ δὲ ἀξιωματικοὶ αἰτοῦσιν ἀδείας ὅπως ἐκτεθῶσιν εἰς τὰς βουλευτικὰς ἐκλογάς;

Κατὰ τὸ προσεχὲς ἔαρ οἱ Ἀγγλοὶ θὰ ἐπιχειρήσωσι τεραστίαν ἐκδρομὴν πρὸς τὸν ἀρκτικὸν πόλον. Ἐπὶ τούτῳ κατηρτίσθη ἐσχάτως ἐν Λονδίῳ κεντρικὸς σύλλογος, διατελὼν εἰς σχέσεις πρὸς ἄλλους 49 συλλόγους ἀπανταχοῦ τῆς Μεγάλης Βρετανίας.

Ἐσχάτως ἐδημοσιεύθη ἡ ἐπετηρὶς τῆς διευθύνσεως τῆς ἐν Βιέννῃ ἀστυνομίας διὰ τὸ ἔτος 1877 (Die Polizei-Verwaltung Wiens im Jahr 1877). Ἐκ ταύτης παρατιθέμεθα ἐνταῦθα ἀριθμούς τινας, οἵτινες νομίζομεν ὅτι οὐ μικρὸν συντελοῦσιν εἰς γνῶσιν τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως τῆς πρωτεύουσῆς τῆς Αὐστρουγγρικῆς αὐτοκρατορίας, περιέρχοντες πληροφορίας περὶ λεπτομερειῶν τοῦ Βιενναίου βίου.

Ὁ πληθυσμὸς τῆς Βιέννης μετὰ τῶν προαστείων ἀνῆρχετο τῷ 1877 εἰς 1,075,260 ψυχάς, μὴ συμπεριλαμβανομένων 146,748 ξένων διαβατικῶς ἐπισκεφθέντων τὴν πόλιν. Τὸ προσωπικὸν τῆς ἀστυνομίας συνίσταται ἐκ 3144, αἱ δ' ἐν γένει ἀστυνομικαὶ δαπάναι ἀνέρχονται εἰς 2,582,748 φλωρίνια¹.

Σύλλογοι καὶ ἑταιρίαι ὑπάρχουσι ἐν Βιέννῃ πλείονες σχετικῶς ἢ ἐν Ἀθήναις· ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἀνῆρχετο τῷ 1877 εἰς 1393· ἐκ τούτων 382 ἦσαν φιλανθρωπικοὶ, 291 διασκεδάσεων καὶ ἀναγνώσεως, 92 ἐπιστημονικοὶ, 52 θρησκευτικοὶ, 43 πολιτικοὶ, 35 βιομηχανικοὶ, 27 πυροσβεστικοὶ, 9 γυμναστικοὶ καὶ 9 γεωπονικοὶ.

Περὶ τῆς συγκοινωνίας ἐνδιαφερούσας πληροφορίας παρέχουσιν οἱ ἀκόλουθοι ἀριθμοὶ. Διὰ

1. Κατὰ τὴν διακίμησιν τὸ φλωρίνιον ἀντιστοιχεῖ πρὸς 2 φρ. 50 λεπτά, κατὰ τὴν τρέχουσαν ὅμως τιμὴν τοῦ νομίσματος τὸ χάρτινον φλωρίνιον δύναται μόνον 2 φρ. καὶ 16 λεπτά περίπου.

τῶν 500 ἀμαξῶν ἀμφοτέρων τῶν ἑταιριῶν τῶν τροχιοδρόμων ἐταξείδευσαν ὑπὲρ τὰ 20 ἑκατομύρια ἀνθρώπων. Ἐκτὸς δὲ τούτων ὑπάρχουσιν ἐν Βιέννῃ 3559 ὄχηματα μικρὰ καὶ μεγάλα. Ὁ ἀριθμὸς τῶν διὰ τῶν σιδηροδρόμων ἀφικνουμένων ἀνέρχεται εἰς 4,366,100, ἐν ᾧ δὲ τῶν διὰ τῶν ποταμίων ἀτμοπλοίων εἰς μόνον 169,800.

Διδάκτορες τῆς ἱατρικῆς ὑπῆρχον ἐν Βιέννῃ 1140, ἐκτὸς δὲ τούτων 15 χειρουργοὶ, 95 μαιευτῆρες, 16 ὀδοντοῖατροὶ, 29 ἱατροὶ τῆς ὁμοιοπαθητικῆς μεθόδου, 89 φαρμακοποιοὶ, 38 κτηνίατροι, 28 ἱππίατροι καὶ 1391 μαῖαι.

Εἶναι γνωστὴ ἡ πρὸς τὰς διασκεδάσεις ἀγάπη τῶν Βιενναίων. Ὅπως δὴποτε ὅμως οὐχὶ ἄνευ ἐκπλήξεως τινος ἀνέγνωμεν τὸ περὶ δημοσίων διασκεδάσεων κεφάλαιον τῆς ἐπετηρίδος. Ἐν Βιέννῃ καὶ τοῖς περιχώροις ὑπάρχουσι 12 θεάτρα, 4 θεατρικὰ ἐκπαιδευτήρια καὶ πολλὰ θέατρα φιλομούσων, ἐν οἷς ἐδόθησαν ἐν συνόλῳ 2833 παραστάσεις. Ἐκτὸς δὲ τούτων ἐγένοντο 28 ἀναγνώσματα, 1097 συναυλῖαι, 419 μουσικαὶ ἐσπερίδες ὑπὸ συλλόγων καὶ ἑταιριῶν, 4 ἀεροπορίαι, 1 γυμναστικὸς ἀγὼν, 1235 παραστάσεις ἐν δημοσίοις μέρεσι διασκεδάσεων, 1834 ἐν ᾠδεῖοις, 11,868 παραστάσεις αἰοιδῶν τοῦ λαοῦ, 100 ἵπποδρομικαὶ, 1297 γυμναστικαὶ, καὶ 251 ταχυδακτυλοεργικαὶ. —Χοροὶ δὲ ἐδόθησαν ἐν τῇ αὐτῇ, τοῖς ἀνωτάτοις ἀριστοκρατικοῖς οἰκοῖς αἱ παρὰ τοῖς διπλωμάταις 39, χοροὶ προσωποδρόμων 171, μετμημφισμένον 37, κοινὸι χοροὶ 746, δι' εὐεργετικῶν σκοπῶν 86, ἐπὶ ἑορταῖς ἐπετειοῖς 4, ὀρχηστικαὶ μουσικαὶ συναυλῖαι 10, 561, ἰδιωτικαὶ ὀρχηστικαὶ διασκεδάσεις συλλόγων 292, δημοσῖα ἑορτὴ τοῦ δένδρου τῶν Χριστουγέννων 1.

Ξενοδοχεῖα ὑπῆρχον 70, πανδοχεῖα 16, οἰκίαι προσωρινῶς ἐνοικιαζόμεναι 18, καφενεῖα καὶ καφενεῖα μετ' ἐστιατορίων 605, ἐστιατόρια 643, μεγάλα καὶ μικρὰ ζυθοπωλεῖα καὶ οἶνοπωλεῖα 2676, οἶνοπνευματοπωλεῖα 1749 (!), μικρὰ καφενεῖα 376, μαγειρεῖα τοῦ λαοῦ 12, καπηλεῖα τείου καὶ βόφηματος 19.

Εἰς ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ

ΜΙΑ ΣΥΜΒΟΥΛΗ ΚΑΘ' ΕΒΔΟΜΑΔΑ

Εἰς ὀλίγους εἶνε γνωστός ὁ ἐπόμενος ἀπλοῦστατος τρόπος τοῦ διαίρειν τὸν πάγον εἰς μικρὰ τεμάχια.

Λαμβάνομεν καρφίδα ἢ κάλλιον, ἐὰν οἴλετε, βελόνην, καὶ στηρίζομεν τὴν αἰχμὴν αὐτῆς ἐκεῖ ἀκριβῶς ἐνθα ἐπιθυμοῦμεν νὰ κοπῇ τὸ τεμάχιον τοῦ πάγου· ἔπειτα δὲ διὰ τινος οἴου δῆποτε πράγματος πλήττομεν ἑλαφρὰ τὴν κεφαλὴν τῆς καρφίδος ἢ τῆς βελόνης καὶ ὁ πάγος θὰ διαίρεθῃ παρυσυθὺς ἄνευ κόπου καὶ καθαρῶτατα.